

Klemensas Burneika

Apie žinomus ir nežinomus

Lietuvos valdovų rūmus

Vietoj ekskursijos

Brėžiniai – Napoleono Kitkausko

Nuotraukos iš Lietuvos pilių centro „Lietuvos pilys“ archyvų.

Nuotraukų autoriai:

Kazimieras Vainoras

Vytautas Abramauskas

Redagavo – Vida Bėkštienė

Maketavo – Rimvydas Mockus

SKIRIAMA:

Mindaugo karūnavimo 750-čiui
ir
Lietuvos vardo paminėjimo 1000-čiui

ISBN 9986-836-14-1

TURINYS

Nuo autoriaus	4
Apie Šventaragio slėnį	12
Apie nepaprastą pelkę	17
Apie Gedimino sapną	22
Apie plytas	23
Apie puodus	29
Apie gaisrus	32
Apie „auksinius“ koklius	38
Apie paslaptinius požeminius praėjimus	43
Apie kastuvus	45
Apie nuostabią piniginę	46
Apie monetų kalimą	46
Apie ragus	47
Apie tai, kaip karalius lankydamas karalienę	48
Apie orgijas	48
Apie gulbes	49
Apie gražiausius laikus	50
Apie operą	54
Apie baisiausius laikus	57
Apie „severo zapadnij krajį“	64
Apie Abraomą Šliozbergą	67
Apie carą kuris bijojo	69
Apie paslėptus galus	73
Apie paminklus atėjūnams	75
Apie Tautų draugystės muziejų	75
Apie tai, kad ne šventieji puodus lipdo	77
„Už“ ar „prieš“	83
Mįslių atsakymai	87
Naudota literatūra	89

NUO AUTORIAUS

Taip jau atsitiko, kad likimo ar dievų dėka visada buvau greta įvykių, susijusių su Lietuvos istorija, su Lietuvos valstybe.

1948 m. vienos pamokos metu (tuomet mokiausi Raseinių vidurinėje mokykloje) lietuvių kalbos mokytoja pajuokavo: „Tai va, žinokite, kad europinėje SSSR dalyje pati seniausia yra Maskva. Nieko kito senesnio nebuvo, ir būti negalėjo“. Matyt mokytojams buvo „paaiškinta“ Maskvos (pirmą kartą paminėta 1147 m.) jubiliejaus reikšmė.

1955 m. rudenį būrelis draugų savaitgalį, kaip visuomet, susirinkom Vilniaus senamiestyje ir kopėm į Gedimino kalną, palaipiojom po griuvėsius... Tuo metu kažkoks mokytojas atsivedė grupę mokinių ir pradėjo pasakoti apie tai, kas mato si nuo kalno. Kalbėjo jis gal porą pamokų. Mes visi stovėjom ir klausėmės „liežuvius iškišę“. Nieko panašaus nebuvo girdėję. Ypač apie XVI–XVII a. Vilnių. Tik vėliau sužinojau, kad tai buvo Vladas Drėma.

Dirbdamas Kultūros darbuotojų tobulinimosi institute nuolat vesdavau klausytojų grupes susipažinti su Lietuvos valdovų rūmų tyrinėjimais, su mūsų praeitimi. Pirmas mokytojas, daugiausiai dėmesio skirdavęs mano klausytojams, buvo p. Albinas Kuncevičius. Kartais prisišaukdavome ir „patį“ Vytautą Urbanavičių. Ir taip kelerius metus, kol direktorius pasiūlė – nagi, pabandyk pats, nes ekskursijos gerokai trukdydavo normaliam tyrinėtojų darbui. Reikėdavo, viską metus, pasakoti, rodyti... Taip ir pradėjau vesti ekskursijas.

Svarbu ne tik darbo pobūdis, bet ne mažiau ir kolektyvas, į kurį patenki. Nuostabūs žmonės, nuolat pasiruošę padėti. O paramos labai reikėjo ir tebereikia. Atkasti ne šiaip sau eilinės pilies griuvėsiai, o valstybės širdis. Reikėjo sukaupti informaciją, po trupinėlių išsibarsčiusią begalėje leidinių. Laimei, nuolat būdavo greta, kas patardavo, pamokydavo.

Tai, kas atrasta, kertasi su šimtmečiais nusistovėjusiu supratimu apie karaliaus Mindaugo, kunigaikščių Gedimino, Vytauto, ypač renesanso laikų įvykius. Deja, žmonės, net ir aukštai sėdintys, nenori suprasti, jog A. Šapoka ar V. Daugirdaitė-Sruogienė ne viską žinojo, kad praeity ne visada buvo sakoma tiesa, kad buvo nutylima, slepiama, naikinama, meluojama.

Įvairiose ekskursijose po valdovų rūmų griuvėsius apsilankė tūkstančiai žmonių. Pasakodamas jiems lyg ir žinomas tiesas matai, kad absoliuti dauguma žmonių jų negirdėję, stebisi, labai įdėmiai klausosi.

Buvo manoma, kad tie, kurie nori sužinoti apie radinius, apie jų įtaką Lietuvos istorijai, apie jų svarbą – atėję į tyrinėjimus, į muziejų esantį pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“ ir sužinos. Keletą metų panašiai ir buvo. Juolab, kad buvo organizuojamos atvirų durų dienos, rengiami spektakliai, koncertai, po kurių, jei atsirasdavo norinčių, būdavo pravedamos ekskursijos, leidžiamos ir platinamos (tame skaičiuje ir renginių metu) knygos, bukletai.

Paaikškėjo, kad vien pamatyti griuvėsius – nepakanka, reikia ir paaiškinimų. Tyrinėjimai – tai ne muziejus, kur prie kiekvieno eksponato lentelė, nurodanti, kas tai per daiktas. Radiniai surandami iš pačių įvairiausių laikotarpių, skirtingų paskirčių, stilių, kai kurių randama daug, kai kurių vienetai arba iš viso nerandama. Jie dažniausiai reikalauja kruopštaus restauratorių darbo.

Angarai – atkastų valdovų rūmų liekanų apdangalai – žiemą būdavo drėgni, nešildomi, ir įrengti lankytojams pastovia, patvarią informaciją nelabai ir įmanoma. Sakyti, kad apie Lietuvos valdovų rūmų tyrinėjimus, atradimus buvo „skambinama visais varpais“ – gal ir negalima, bet niekas nebuvo slepiama, visa informacija buvo ir yra laisvai prieinama. Čia kaip tas tinginio kiaušinis – jis yra, bet – „neluptas“ – reikia pačiam domėtis, ieškoti.

Norint išsaugoti, reklamuoti atradimus, labai didelės vilts buvo (ir yra) siejamos su Lietuvos vadovų parama. 1998 m. Lietuvos prezidentai Valdas Adamkus ir Algirdas Brazauskas išskilmingai pasirašė Vilniaus pilių globos aktą. 2000-aisiais metais Pasaulio lietuvių Seimas pritarė Valdovų rūmų atkūrimui. 2000-ųjų spalio mėn. 17 d. Lietuvos respublikos Seimas priėmė **įstatymą rūmus atkurti iki Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio 2009-aisiais m.** Atitinkamos veiklos ėmėsi Lietuvos vyriausybė.

Dar prieš priimant šį įstatymą buvo įsteigtas **visuomeninis „Valdovų rūmų paramos FONDAS“**, kurio tikslas – padėti įgyvendinti šį įstatymą. Penkiolika visuomenei žinomų asmenų 2000 m. rugpjūčio 23 d. įsteigė minėtą fondą. Jam vadovauja labai aktyvus vadovas, Amerikos lietuvis Edmundas Kulikauskas.

Dėl labai suprantamų ir jau tikrai nelogiškų priežasčių pradėta abejoti priimtais įstatymais, patvirtintais sprendimais. Prasi-dėjo niekam, ypač Lietuvai, nereikalinga, nekompetentinga akcija prieš Valdovų rūmų atstatymą. Autorius mano, kad pagrindinė šios sumaišties priežastis – nežinojimas. Norint bent šį tą paaiš-kinti, atkreipti dėmesį į absoliučiai Lietuvos gyventojų daugumai nežinomus faktus, procesus – ir parašyta ši knygutė.

Kad joje lengviau būtų orientuotis – šiek tiek informacijos.

Knygutėje aprašomi įvykiai ir radiniai buvę skvere rytinėje Katedros pusėje Gedimino kalno papėdėje. Teritorijoje, kur vyko tyrimai, stovi 19 a. pačioje pradžioje statytas Abraomo Šliozbergo pastatas, senesniems vilniečiams žinomas kaip so-vietmečiu buvę Respublikiniai pionierių ir moksleivių rūmai. Iki šiol čia buvo įsikūrę pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ darbuotojai, kurie ir vykdė kasinėjimus. Tyrėjams buvo kelia-mas uždavinys – išsiaiškinti, ar yra pakankamai duomenų, kad būtų galima atstatyti Valdovų rūmus. Duomenų surasta gerokai daugiau, nei buvo galima tikėtis.

A. Šliozbergo pastatas pastatytas ant buvusių Valdovų rūmų rytinio korpuso griuvėsių, todėl tyrimai prasidėjo nuo išlikusio pastato rūslių. Po pastato pietine dalimi (šiaurinė da-lis statyta kitu laiku) surastas neblogai išsilaikęs d. L. kuni-gaikščio Vytauto gotikos stiliaus rūsys. Jis, kaip pirmas, pa-vadinintas „A“ rūsiu. Greta pastato pietų pusėje esantis rūsys (su kolona viduryje) pavadintas „B“, tolesnis – jau kampinis rūsys, priskirtinas tiek rytiniam, tiek pietiniam korpusams – „C“, ir t. t. (Prašome žiūrėti atkastų Valdovų rūmų pamatų schemą, toliau vadinamą schema I)

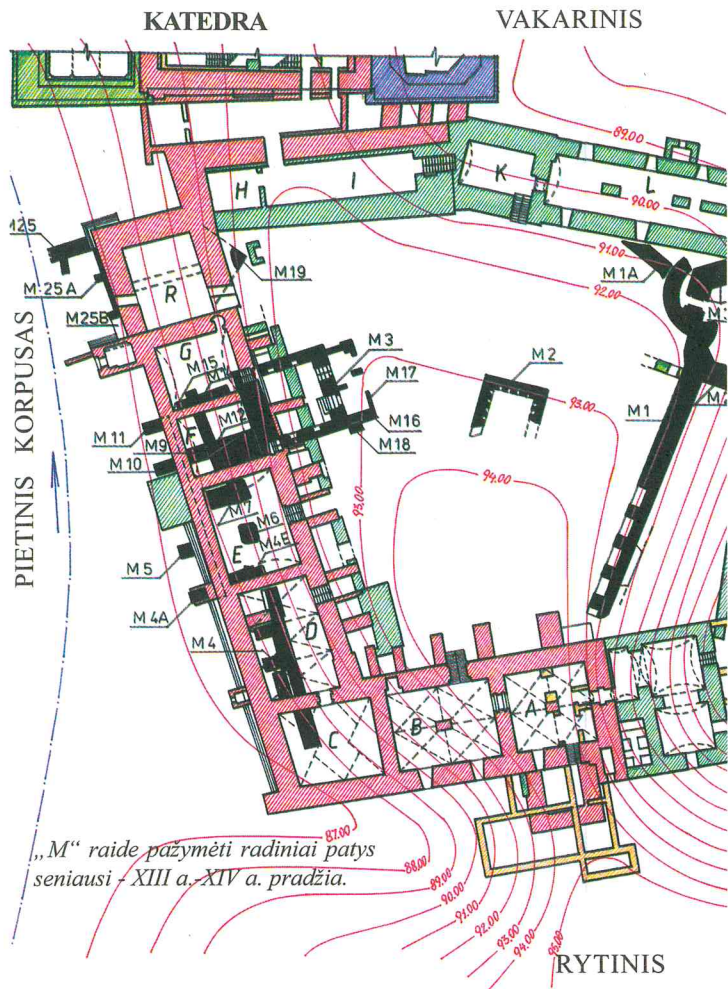
Ir dar. Atkreipkite dėmesį į schemoje naudojamas spalvas. Statinių liekanos, pažymėtos juoda juoda spalva rodo, kad čia stovėjo patys seniausi – 13 a. vidurio – 14 a. pradžios pastatai. Iki tyrimų pradžios apie juos nebuvo žinoma.

Ekskursijos, ypač kvalifikuotos, labai naudingos, bet to maža. Tikiuosi, kad ši knygutė nors šiek tiek padės, pabus palydove, ekskursijos vadovu.

Apie mūsų senovę, istoriją išleista daug ir labai vertingų knygų, bet jos arba sunkiai surandamos arba... neskaitomos. Trūksta ir populiaraus Valdovų rūmų tyrinėjimų aprašymo.

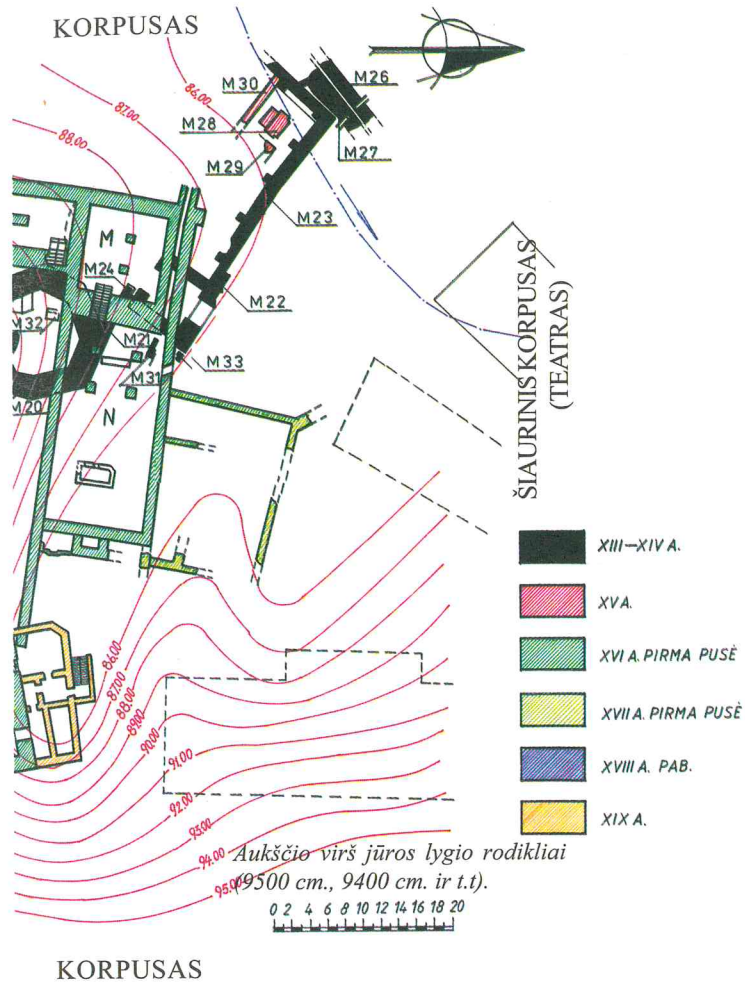
Žinoma, labai gaila, kad šitokių knygų nėra šiek tiek žmo-nės, kurie žino nepalyginamai daugiau. Lietuvos švietimas daug netenka, kad tokių knygų nėra šiek tiek hab. dakt. Vytautas Urbanavičius, dakt. Napoleonas Kitkauskas arba hab. dakt. Adolfas Tautavičius. Tai vaikščiojančios enciklopedijos. Kiek daug jie žino, kiek daug sukaupę informacijos. Ir šitoje kny-gutėje daugiausia jais remiamasi. Arba Edvardas Gudavičius. Tai, kas jo parašyta, turi nepaprastą vertę. Nėra Lietuvoje didesnių autoritetų.

Manau, kad visos priemonės, kurios padeda sužinoti tiesą apie nepaprastai įdomią ir turtingą mūsų istoriją, yra reika-lingos.

„M“ raide pažymėti radiniai patys seniausi - XIII a. - XIV a. pradžia.

Schema 1. Valdovų rūmų atkastų pamatų istorinė kartograma.

Aukščio virš jūros lygio rodikliai 9500 cm., 9400 cm. ir t.t.)

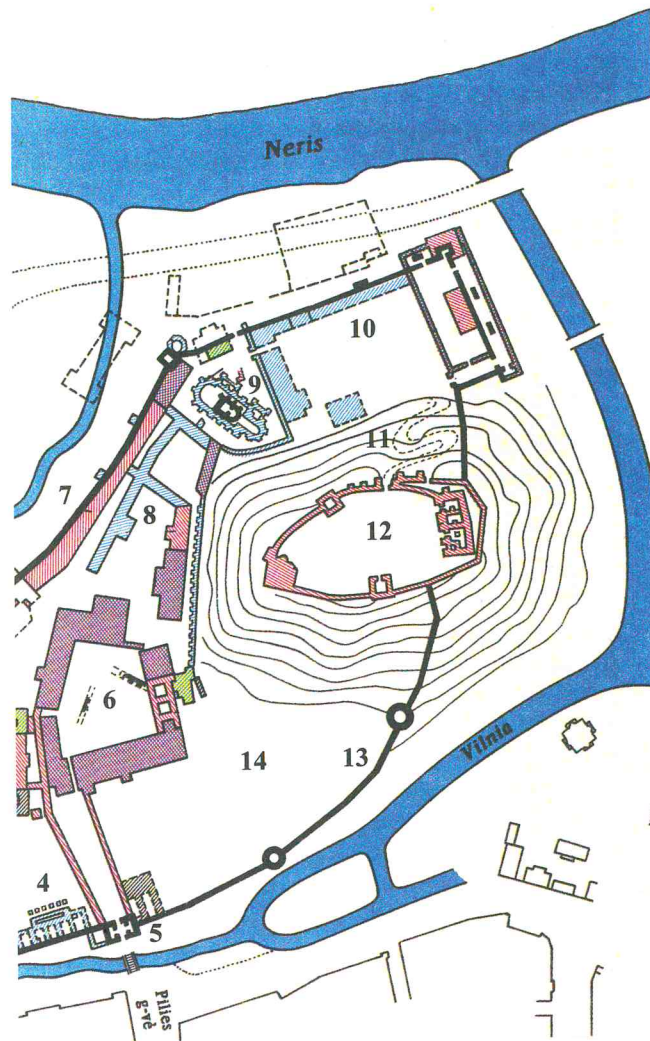
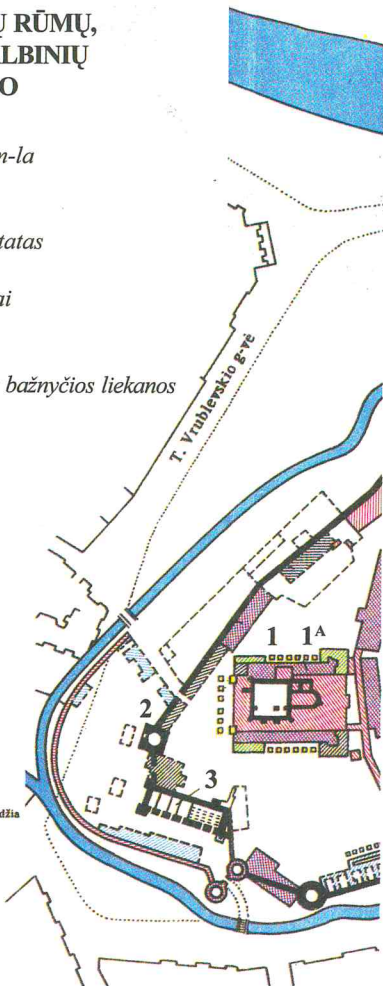
0 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20

KORPUSAS

LIETUVOS VALDOVŲ RŪMŲ, KATEDROS IR PAGALBINIŲ PASTATŲ IŠDĖSTYMO SCHEMA 2

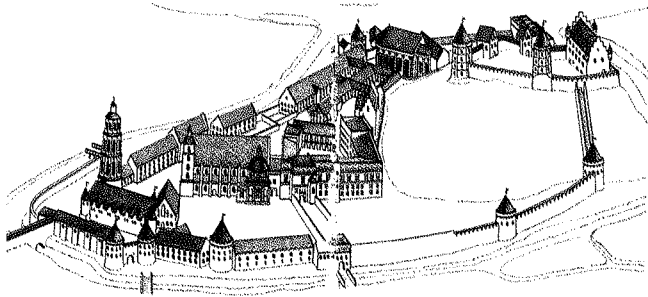
- 1 - Katedra, 1^A - Pirmoji m-la
- 2 - Varpinė
- 3 - Vyskupija
- 4 - Lietuvos tribunolo pastatas
- 5 - Pilies vartai
- 6 - Lietuvos valdovų rūmai
- 7 - Naujasis arsenalas
- 8 - Pagalbinės patalpos
- 9 - Onos ir Onos Barbaros bažnyčios liekanos
- 10 - Arsenalo korpusai
- 11 - Kelias į kalną
- 12 - Aukštutinė pilis
- 13 - Gynybinė siena
- 14 - Renesansinis parkas

	XIII a. – XIV a. vidury
	XIV – XV a.
	XV a. – XVI a. vidury
	XVI a. vidury – XVII a. pradžia
	XVII a. pradžia – XVIII a.
	XVIII a. pabaiga – XIX a. pirmoji pusė
	XX a. pristatymai

APIE ŠVENTARAGIOSLĒNĪ

Gal prieš dešimt tūkstančių metų ledynams iš Skandinavijos eilini (ir paskutinį) kartą nepavyko sušaldyti mūsų krašto, ir jie ėmė tirpti. Pradėjo formuotis Aukštaitijos kalvos, tarp jų ir Vilniaus apylinkių: Sapieginės, Trijų Kryžių, Gedimino. Susiformavo Neris ir Vilnelės slėniai.

Teritorijos vaizdas XVII a. I pusėje.

Ten, kur Vilnelė (šiuo metu rekomenduojama vadinti Vilnia, bet aprašomais laikais ji buvo vadinama gražiau – Vilnele – todėl taip ir vadinsime) įtekėjo į Nerį, susidarė labai įdomi ir nepaprastai svarbi Vilniaus ir visos Lietuvos istorijai vieta.

Nuo Gedimino kalno tęsėsi smėlio kalva: apie 160 m ilgio, iki 40 m pločio, 6–7 m aukščio. Iš pietų ir vakarų ją supo Vilnelės pelkės, iš šiaurės – Neris ir durpingos jos pakrantės, iš rytų – kalnas. Šiandieną čia vienoje pusėje yra Varpinė, kitoje – Vilnelė, šiaurėje – Taikomosios dailės ir Nacionalinio muziejaus pastatai, pietuose – Gedimino ir Katedros aikštė. (Manau, kad ties Katedra aikštė turėtų vadintis Katedros aikšte, o apie Gedimino paminklą – Gedimino aikšte.)

Nuostabi vieta gynybai, ypač tais laikais, kai dar nebuvo kryžiuočių ir kalavijuočių ordinų, totorių-mongolų ordų. Dešimt vyrų, apsupti neperžengiamų, ypač iš pietų ir vakarų, pelkių, per kurias tekėjo gerokai gilesnė ir sraunesnė Vilnelė galėjo laisvai atsilaikyti prieš šimtą ar daugiau užpuolikų. O didesnių plėšikų būrių nelabai ir pasitaikydavo.

Patekti į kalvą, nors ir nelabai lengvai, būdavo galima tik Neris pakrantėmis. Ir čia vietomis telkšojo pelkės, ypač ten, kur šiuo metu teka Vilnelė, kur dabar stovi Taikomosios dailės muziejus, kiti pastatai. Dabartinė Vilnelės vaga siekia tik XIII–XIV a.

Mūsų proseneliai buvo protingi žmonės ir suprato, kokia nuostabi ši vieta. Išlikę ugniakurai, laužaviečių anglys byloja, kad žmonių čia gyventa labai seniai.

Daugiau žinių apie gyvenimą ar veiklą šioje kalvoje yra iš X–XI a. Taikomosios dailės muziejuje, kur šiuo metu sargybiniai saugo bažnyčių turtus, dešinėje pusėje yra kambarys, kuriame išimtos grindys ir matosi rąstų liekanos – kelio ar gatvės, nutiestos iš rąstų per pelkę, arba, kaip mūsų senoliai sakydavo – kūrgrindos liekanos. (Kūrgrinda – tai akmenimis grįstas povandeninis kelias).

Svarbiausia, kad rąstų, iš kurių padarytas minėtas kelias, amžius siekia X–XI a. – nuo 901 iki 1099 metų, arba vidutiniškai apie tūkstantuosius metus. Vadinas apie tūkstantuosius metus (tuos pačius, kai ir Lietuvos vardas pirmą kartą paminėtas kronikose) pro šią vietą buvo labai svarbu kažkur patekti. Kur? Arba ant kalno, arba į kalvą, arba ir ten, ir ten. Sunku patikėti, kad šviesiausios mūsų protėvių galvos nebūtų supratęsios teigiamų šios vietovės pusių. Manau, apie tuos laikus kalvoje formavosi, o gal jau ir buvo įsikūrusi šventovė. Kelias (kūrgrinda) – tai ir maistas, ir malkos, ir ginklai, ir visa kita, be ko negalėjo gyventi nei šventovė, nei jos gynėjai. Kita vertus, jei nebūtų šventovės – kam toks sudėtingas kelias? Praeiti ar prajoti kalno pakraščiais ir be kūrgrindos

galima. Nelabai tikėtina, kad čia galėjo būti kelias į kalną: Vilnelė čia nebėgo, kelias į kalną greičiausiai ir ėjo ten, kur šiuo metu atkastas senasis grindinys, už Taikomosios dailės muziejaus. Tiesti tokį sudėtingą kelią per pelkę šioje vietoje vargu ar būtų reikėję.

Šiandieninis gražus, platus, lygus, patogus takas į kalną atsirado tik XIX a. pabaigoje, anksčiau jo čia nebuvo.

Žinios apie konkrečią veiklą kalvoje siejamos su pirmuoju Lietuvos karaliumi Mindaugu. Tyrinėjant valdovų rūmų griuvėsius, surasti pamatai pastatų, neabejotinai priskirtinų karaliaus Mindaugo laikams.

Tai ne tik Mindaugo laikų katedra, bet ir mažesnis, labai panašus savo forma, statymo būdu, plytomis ir kt. pastatas Valdovų rūmų teritorijoje, kitų tų laikų statinių sienų liekanos (žiūr. 23 psl.). Mindaugas ne šiaip sau statė. Norint, kad Lietuva būtų pripažinta lygiateise valstybe tarp kitų valstybių, nepakako stiprios kariuomenės. Reikėjo popiežiaus pripažinimo. O Romos katalikų bažnyčios pripažinimas buvo įmanomas tik apkrikštijus šalį ar bent apsikrikštijus pačiam. XIII a. vidury dabartinės katedros teritorijoje stovėjusioje bažnyčioje Mindaugas buvo apkrikštytas, o 1253 m. liepos 6 d. karūnuotas Lietuvos karaliumi. Lietuviai visuomet buvo vaišingi, todėl valdovų rūmų teritorijoje buvusiame pastate svečiai, ko gera, vaišinosi, midus per barzdą varvėjo...

Kad ir kaip ten būtų, Mindaugas iš tikrųjų buvo europinio masto politikas, suprato, kad kitaip lygiaverčiu į civilizuoatą Europą nepateksi, kad nesiliaus kryžiaus žygiai, kad ordina stiprės, plėsis, kėsinsis į tavo teises, žemes, žmones. Jis suprato, kad neišmanoma apkrikštyti šalies (o juo labiau priversti jos žmones tikėti), todėl pasirinko paprastesnį, lengviau įgyvendinamą būdą – vietoje vienos svarbiausių pagonišku šventovių pastatė bažnyčią-katedrą, kurioje pats su šeima apsikrikštijo.

XIII a. vidury smėlio kalvoje iškilo pirmi mūriniai pastatai.

Šios vietos veikla turėjo pasikeisti iš esmės. Kiti bažnyčios tarnai, kitos apeigos ir, žinoma, kiti žmonės. Nereikia manyti, kad jie buvo priimti su didele meile, su duona ir druska. Galvoju, priešingai: su neapykanta, nepasitikėjimu ir kita. Daugumai, matyt, teko apleisti šias vietas, keltis kitur, na, o naujokus neabejotinai reikėjo ne tik maitinti, bet ir saugoti. Reikėjo ne tik katedros, bet ir kitų pastatų, įtvirtinimų, apsaugos. Be to, manau, Mindaugas suprato ir dar vieną labai svarbią tiesą – ši vieta puikiai saugojo ne tik nuo svetimų priešų, bet ir nuo savų. Kaip žinoma, dauguma mūsų valdovų nespėdavo numirti sava mirtim, „artimieji“, „giminės“, „draugai“ padėdavo nukeliauti anapilin. Taip vėliau atsitiko Mindaugui ir visai jo šeimai.

Po Mindaugo šioje vietoje statė ir kiti Lietuvos valdovai. Rasta daug įvairių pastatų liekanų. Manoma, kad čia vėliau statė ne tik Gediminas, bet ir iki jo, ir po jo. Tai Algirdas ir tikriausiai Jogaila, nes katedra – vietoj Mindaugo sugriautos – tikrai jo laikais pastatyta. Bene įdomiausios žinios apie pirmąją Lietuvos mokyklą yra iš tų laikų. Ji buvo arba prie Jogailos pastatytos katedros, arba visai greta katedros, kur surasti buvusių nežinomų pastatų pamatai.

Daugiausia veiklos liekanų iš Gedimino laikų. Tai mūrinės pilies ant kalno likučiai, vakarinis bokštas, dėl išskeltos vėliavos arba dėl dažnų restauravimų neretai vadinamas Gedimino pilimi. Buvo ir toks pat pietinis, ir truputį žemesnis šiaurinis bokštai, ir galingi vartai, ir pats pilies pastatas. Buvo gynybinė siena aplink kalno viršūnę. Visa tai iš apačios atrodo nepaprastai įspūdingai ir ne vienam priešui dar nepradėjus kovos nusverdavo rankos.

Tai ir mūro siena pakalnėje, apsupusi visą svarbiausių Lietuvos statinių kompleksą – politinį ir religinį centrą. Vienas iš išlikusių gynybinės sienos elementų – tai žymiosios katedros varpinės apatinė dalis.

Šią smėlio kalvą garsino legendos apie Gedimino laikais gyvenusį Šventaragį. Mus domina ne tiek žmogus – (nežinia ar toks žmogus apskritai gyveno) – o apie 13 ha žemės nuo dabartinės varpinės iki šiandieninės Vilnelės rytuose. Ši kalva ir aplinkinės teritorijos labiausiai žinomos Šventaragio slėnio vardu, tai taip jas ir vadinkime, tik iš karto susitarkime, kad ragas – tai mūsų minėta kalva, o slėnis – aplink ją buvusios pelkės. Pelkių šiandien nėra, jos užpiltos 6–7 metrų žemės sluoksniu, kad būtų galima statyti sienas, namus, o „šventas ragas“ tebėra ir šiandien – užpiltas 1–2 m storio įvairių šiukšlių sluoksniu, apgriautas, apardytas, bet atlaikęs šimtmečius, kad galėtų papasakoti didingą savo praeitį.

Kad ir kaip ten būtų, jei ne Šventaragio slėnis, Vilnius šioje vietoje tikrai nestovėtų. Daug upių suteka, daug Lietuvoje yra panašių piliakalnių, bet jie visi daugmaž eiliniai. Tačiau Šventaragio slėnis – ne tik Vilniaus, bet ir visos Lietuvos širdis. Jis vienintelis, nepakartojamas, karališkas, pradėjęs garbingą, turtingą, didingą, ilgaamžę **Lietuvos valstybės istoriją**.

APIE NEPAPRASTĄ PELKĘ

Visi įsitikinę, kad pelkė – tai vieta, kur „velniai vaikus peri“. Nieko panašaus, būna ir nepaprastų pelkių, tokių, kurios išsaugojo kultūrai, istorijai nuostabius turtus, papasakojo tokių dalykų, kokių jokios kitos vietos nė iš tolo neregėjo.

Vėl tie ledynai, vėl jų tirpsmas. Formuojasi ne tik kalvos, gūbriai, bet ir upės, upeliai, slėniai. Apie vienos upės – Vilnelės – slėnį čia ir bus kalbama.

Geologiniu požiūriu Vilnelės slėnis susiformavo labai seniai, tik prieš kokį 10 000 metų... Per tokį laikotarpį negali susidaryti jokia „save gerbianti“ iškasena – akmens anglis, geležies rūda, nafta ar dar kas nors. Joms reikia šimtų tūkstančių ar net milijonų metų. Vilnelės slėnio žemė, nors ir vadinama durpe, nėra tikra durpė. Tai labai juoda, labai graži ir visiškai negyva žemė. Reikia pridėti, kad ji visuomet šlapia. Bet kokia į ją pakliuvusi organinė medžiaga išsilaiko nepakitusi šimtus, o gal ir tūkstančius metų.

Vilnelės slėnis – tai nuolat pasikartojančių pavasariinių potvynių vieta. Senesni žmonės prisimena ne kartą užtvindytą Katedros aikštę, Vrublevskio gatvę plaukiojusias valtis. O potvyniai, kaip jūs žinote, galinga ir sunkiai valdoma jėga, kuri ne tik supila, bet ir ardo, keičia vagą. Kasinėjant išsiaiškinta, kad tarp Valdovų rūmų ir katedros būta pelkės. Kas tai – gamtos išdaiga, žmonių darbas?.. Ateities tyrimai atsakys ir į šį klausimą. Todėl tiksliai pasakyti, kokie smėlio rago kontūrai, kokie slėnio kontūrai pakankamai sudėtinga, nes atskirais laikotarpiais galėjo šiek tiek keistis ir vienas, ir kitas.

Kokie nuostabūs Šventas ragas ir slėnis jau pasakojome. Bet, pasirodo, šitas slėnis nepaprastas ir kitais aspektais.

Įsivaizduokit, kad svarbiausi valstybės pastatai – pilis ir rūmai – sumūryti ant kalno. Taip beveik visada ir visur būdavo,

nes taip lengviau gintis. Pilį valdyti pradeda naujas aktyvus, galingas ir turtingas valdovas. Visa, ką jis rado seniau pastatyta – negražu, atgyvenę, todėl sudaužo, išmeta. Dingsta ir istorijai, ir kultūrai įdomiausi, originaliausi paminklai. Svarbiausias Lietuvos valstybės pastatas nebuvo ant kalno esanti Gedimino pilis. Pagrindiniai valstybės pastatai – pilys, tvirtovės, rūmai, šventovės – buvo pakalnėje. Būtent čia, o ne ant kalno, buvo sprendžiami svarbiausi Lietuvos gyvenimo klausimai. Būtent čia buvo nuolat statoma, perstatoma, rekonstruojama, kasama, užkasama, nugriaunamos nereikalingos, panaudojamos senosios statybos. Jos užkasamos arba jomis pakeliamos grindys, apsaugoma nuo drėgmės ir kt.

Svarbiausia, kad bet kokia organinė medžiaga – medis, oda, beržo tošis, kaulas, šeriai ar kita – patekusi į šią pelkę išliko sveika, nepakitusi šimtus metų, nuo pačių seniausių statybų laikų.

Pelkė apie ragą buvo gerai tol, kol priešas buvo neorganizuotas. O kai atsirado minėtieji ordinaai, mūsiškiai patys užpylė pelkę (mat ko jau ko, o miškų Lietuvoje buvo pakankamai. Pelkę pereiti rastų pagalba irgi nelabai sudėtinga, todėl užpylė ją žemėmis iki Vilnelės). Bent jau Gedimino laikais stovėjo tvirta mūro siena apie visus pačius svarbiausius Lietuvos valstybės pastatus: šventovę, valdovų rūmus su visomis pagalbinėmis patalpomis, gynybine sistema ir t. t. Kaip dabar sakoma – apie politinį ir religinį centrą. Žemės supiltos ir sienos pastatytos buvo tik iš Vilnelės vidaus pusės. Iš išorinės pusės – priešingai, palikti žemi krantai. Žinoma, kad mūsiškiai mokėdavo reguliuoti Vilnelės vandens lygį. Kai sužinodavo, kad priešas ateina, jaučių odomis patvenkdavo Vilnelę, kad ši išsiliėtų iš krantų. Atėję priešai išardydavo užtvankas, bet, kol pradžiūdavo, kelias dienas turėdavo klampoti po pelkę „iki ausų“. Žinoma, niršdavo, bet nieko negalėjo padaryti. Tuo tarpu gynėjai pasiruošdavo sutikti priešininkus.

Žinoma, kad tiek Vilnelėje, tiek pelkėse išliko daug įvairių ginklų, kareiviškos aprangos ir kitokių liekanų (ne tik pastatų liekanos), tačiau jos užpiltos žemėmis.

Labai daug organinės medžiagos radinių aptikta dL kuni-gaikščio Vytauto statytų rūmų griuvėsiuose. 1419 m. kilo didelis gaisras, sudegė ne tik miestas, bet ir Katedra, ir Valdovų rūmai. Jei ne šis gaisras, galbūt Vytautas nieko nebūtų statęs, bet jo laukė karūnavimas Lietuvos karaliumi. 1420–1423 m. atstatyta ir Katedra (jos sienos, stačiakampės kolonos išlikusios iš Vytauto laikų statybos), ir rūmai. Dar daugiau: jei Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Jogailos statiniai iš esmės tilpo rage (tik kai kurios Mindaugo laikų statinių dalys išmūrytos pelkėje), tai Vytautas užsimojo statyti išties karališkai. Pietinei jo pilies sienai neužteko vietos rage, todėl ji pastatyta pelkėje. Be matomos šios sienos dalies, kita dalis tęsiasi gilyn ir plėtėja, apačioje siekdama 3 m plotį. Po ja yra dvi juostos rąstų, o po jais – poliai (žr. nuotr. 33 psl.). Tai taip pat rąstai, vertikaliai sukalti į žemę, tiksliau sakant, į nelabai gilią pelkę, rąstas prie rąsto, o ant jų išmūryta minėtoji pietinė siena. Siena išmūryta taip tvirtai, kad niekada nesėdo, neskilinėjo, nors jos svoris buvo milžiniškas. Kad geriau įsivaizduotumėte pelkės plotį, pasakysime, jog Vidaus reikalų ministerija, esanti kitoje Gedimino aikštės pusėje, pastatyta taip pat pelkėje ant polių. Dar daugiau – tie poliai ne tik išliko, bet ir puikiausiai išsilaikė (supuvo tik tie, kurie kažkada buvo atkasti).

1520–1530 m. vykusį Valdovų rūmų rekonstrukcija, kurią atliko karalius Žygimantas Senasis jaunai savo žmonai Bonai Sforcai – karalienei Bonai – turėjo labai didelę reikšmę miesto plėtrai. Vilnius ne tik plėtėsi, augo, bet didėjo ir jo reikšmė, daugėjo gyventojų. Mus labiausiai domina tas faktas, kad miestiečiams reikėjo vis daugiau maisto. O maistas – tai pirmiausia duona. Jai iškepti reikia miltų. Grūdams sumalti reikia malūnų. Neries neužtvenski, bent jau anais laikais. Ji

per didelė, todėl buvo tvenkiama Vilnelė ir statomi malūnai. Žinoma, kad kadaise prie Vilnelės buvo net vienuolika malūnų. Mus labiausiai domina malūnas, stovėjęs Pilies ir Barboros Radvilaitės gatvių kampe, beveik tiesiai priešais Valdovų rūmus. Kai ten buvo pastatytas malūnas, vanduo pakilo ne tik užtvankoje, bet po truputį pradėjo senti ir Valdovų rūmų rūsius. Grindis reikėjo pakelti.

Šiuo metu D ir E rūsiuose esančios medinės grindys sudėtos dabartiniais laikais rengiamiems koncertams ir spektakliams – kaip scena. Po jomis yra vadinamosios renesansinės grindys, pakeltos dėl atsiradusio vandens. Dar bent metru giliau išlikusios sveikos Vytauto laikų grindys. Po D kambariu Vytauto laikų grindys padarytos labai originaliai – žemė išklota beržo tošies gabalais, o ant viršaus sudėtos lentos – ne pjautos, o skaldytos. Jos išlikusios sveikos, nufilmuotos ir vėl užkastos, nes užkonservuoti iškasenai nebuvo planuoti.

E rūsys buvo dar dosnesnis. Čia po eilinio Vilniaus gaisro (1610 m.), karalių Vazų laikais, rūmai buvo gražiai moderniškai atstatyti, visa, kas sena, sudaužyta ir išmesta. Ir išmesta ne bet kur, o į E rūšį. Jo grindys pakeltos. O tos senienos – tai aukso vertės gotikiniai ir renesansiniai kokliai, kiekvienas vietinių Vilniaus meistrų rankų darbo. Surasta apie 20 000 koklių gabaliukų. Penkerius metus restauratoriai lipdė, klįjavo. Šiuo metu esanti restauruotų koklių kolekcija viena didžiausių tos epochos kolekcijų Europoje. Ją išsaugojo pelkė.

Tai didžiausi radiniai. Tačiau rasta ir kitokių senienų. Jei ne pelkė, jos nebūtų išlikusios. Tai labai daug odos dirbinių, virvių, medžio, metalo, keramikos, kuri beveik nesudaužyta išliko iki mūsų dienų.

Reikėtų pridėti ir tai, kad šioje vietoje teka ne dvi, o trys labai svarbios upės. Be Neries ir Vilnelės (naujos ir senos,

kuri tebeteka, nors tėra menkas upeliukas) yra dar ir Vingrė, arba kitaip dar vadinama Kačerga. Tai laivybai netinkantis upelis, bet labai jo peikti nereikėtų. Jis kelis šimtmečius girdė Trakų, Dominikonų ir aplinkinių gatvių gyventojus. Jis tebebėga ir dabar – nuo Vingrių gatvės (už „Lietuvos“ kino teatro) iki Katedros aikštės pietvakarių kampo, kur įteka į senąją Vilnelės vagą ir požemiais pasiekia Nerį ten, kur kažkada išiliedavo Vilnelė. Norintys gali pasivaikščioti krantine ir ją pamatyti. Gaila, bet šiandien ji jau nelabai Vingrė. Greičiau srutė, dumblių...

Gedimino kalnas. J. Marševskio komp. (detalė) 1861 m. Matosi vieta, kur įtekėdavo į Nerį senoji Vilnelė (ir Vingrė) (A) ir 1831 m. carinės armijos gynybinio griovio pylimas (B).

APIE GEDIMINO SAPNĄ

Visi žinome legendą apie tai, kaip didysis Lietuvos kunigaikštis Gediminas medžiotojui Šventaragio slėnyje. Pavargo, po medžioklės atsigulė pailsėti. Ir susapnavo Gediminas nuostabią sapną apie geležinį vilką... ir t. t. ir t. t.

Nuostabi legenda. Romantiška. Beveik kaip pasaka.

Tik... šioje legendoje kai kas ne taip. Šventaragio slėnyje medžiotoji Gediminas negalėjo, nes čia jau buvo mūrai (ar bent jų liekanos), ant kalno stovėjo medinė pilis – vietos, kuriose nei taurai, nei stumbrai, nei vilkai nesiveisė – žmonės trukdė. Aplinkui Vilnių, žinoma, miškų ir žvėrių buvo pakankamai. Matyt, šios politinės legendos tikslas buvo kitoks – išgarsinti Gediminą, jo veiklą ne tik visoje Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Tai gerai, tik nereikėtų Vilniaus ir Lietuvos istorijos menkinti. Ir iki Gedimino Lietuvos ir Vilniaus istorija turtinga, įdomi, svarbi.

Mįslės

1. Tikrai nustatyta, kad pirmasis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo žmona karalienė Morta nevalgė cepelinų. Kodėl?

2. Šventaragio slėnyje, kaip žinote, stovi Katedros varpinė. Varpinės apačia – tai seniausio išlikusio gynybinio bokšto liekanos. Bet ne tai svarbu. Bokšto viršūnėje yra laikrodžio (tiesa, ne iš žymiojo Žygimantų laikrodžių lobyno, bet irgi senas). Jis muša valandas. Mįslė tokia: Šeštą valandą ryte laikrodis muša šešis kartus. Nuo pirmo iki šešto dūžio praeina 30 sekundžių. Klausimas. Kiek laiko praeis nuo pirmo iki dviliko dūžio vidurdienį?

APIE PLYTAS

Šiaip jau plyta žmogaus gyvenimui gal ir nėra labai svarbi. Baisus čia daiktas plyta, blokas ar rąstas. Svarbu, kad šilta, jauku – ko gi daugiau reikia.

Bet...

Sako, kad norėdami įvertinti, ar kažkokia gyvenvietė jau miestas, ar dar ne, buvo vertinama ir pagal tai: ar yra nors viena gatvė ir nors vienas mūrinis namas. Tada ši gyvenvietė buvo laikoma miestu. Jei taip, tai plytos svarba nepaprastai

Karaliaus Mindaugo laikų pastato liekanos: sienos ir laiptai į Neris pusę.

išauga. Plytos atsiradimas siejamas su miestų atsiradimu. Štai kaimynų latvių sostinė Ryga atšventė 800 metų jubiliejų, o mūsų sostinės Vilniaus net 750-mečio nenori pripažinti. Tai vis dėl tų plytų. Rygą statė vokiečių pirkliai, vienuoliai, kariai. Jie žinojo plytos svarbą Vokietijoje, jos tvirtumą ir todėl statė mūrinius pastatus. Lietuvoje buvo truputį kitokia padėtis. Čia daug gamtinių kliūčių, nežengiamų miškų, pelkių. Ne taip jau ir svarbu buvo, iš ko pastatyta pilis: mūro, akmens ar medžio. O iš medžio mūsiškiai mokėjo statyti ir gynybines sienas, ir pilis, ir kitką. O kitokių pastatų nelabai ir reikėjo. Kai radosi rimtų priešų, pasirodė ir plytų, ir mūrinių pastatų...

Seniausi mūriniai pastatai Šventaragio slėnyje sietini su karaliaus Mindaugo vardu. Jis nebūtų apkrikštytas, jei nebūtų buvę katedros ar bažnyčios. Pastaroji negalėjo egzistuoti be atitinkamos apsaugos: kunigai buvo ateiviai, svetimšaliai. Pastatai turėjo būti tvirti, mūriniai.

Mindaugo laikų meistrai sienas mūrydavo vadinamuoju vendiniu, arba baltiškuoju, būdu. Tai pats seniausias Lietuvoje žinomas mūrijimo būdas. Dažniausiai – dvi plytos išilgai, po to viena skersai.

Kaip dabar įmantriai sakoma, Mindaugo laikų meistrai nemokėjo plytų daryti. Pabuvusios ilgesnį laiką saulėje ir šaltyje, drėgnai ir sausai, pradeda skilinėti, aižėti. Reikia kuo skubiau jas konservuoti. Tai pačios brangiausios, pačios seniausios išlikusios plytos. Jos, tarp kitko, moka kalbėti. Jos byloja, kad čia niekada nebuvo slavų kraštai, kad čia niekada nebuvo „iskonno russkije zemli“ („Nuo amžių rusiškos žemės“). Pagal senas nerašytas taisykles, pagal senas tradicijas visi slaviškos kultūros pastatai buvo statomi iš plonų, iki 5 cm storio plytų. Tokių plytų Vilniaus žemutinėje pilyje, o taip pat ir kitur jokio periodo statinių liekanose nerasta. Atvirksčiai: plytos 8, 10, 12 cm storio ar net dar storesnės. Jos pagamintos Vilniuje vietos meistrų. Tai sako, kad

Plyta su aitvaru. XIII a. pabaiga - XIV a. pradžia.

mūsų žmonės buvo gabūs, mokėjo gaminti plytas, mūryti, statyti... Viena labai įdomi plyta, pakankamai gerai išsilaukusi, išliko iš pačių seniausių Mindaugo – Gedimino laikų pastatų. Manoma, kad ji buvo virš įėjimo (durų). Manoma, kad toje plytoje vaizduojamas paukščio-žvėries pavidalo aitvaras. Ne šiaip koks nors, o visų aitvarų aitvaras – su karūna. Vadinasi – aitvarų karalius.

Plytų gamyba keisdavosi tik keičiantis meistrų kartai. Sako, maždaug kas 50 metų. Kaip meistras jaunystėje išmokdavo jas daryti, taip ir darydavo visą gyvenimą. Vaikai šiek tiek patobulindavo procesą, anūkai dar labiau. Jei ketletą statybų skiria nedidelis metų tarpas, dažniausiai labai sunku atskirti jų statybos datas. Taip yra ir su rastomis pastatų liekanomis. Vytenio, Gedimino, Algirdo, o gal Jogailos laikai?

Aukščiausio meistriškumo plytų meistrai pasiekė Vytauto laikais. Kai 1419 m. kilo didžiulis gaisras ir viskas sudegė, plytų gamintojai ir mūrininkai įrodė, ko verti. Katedroje ir stačiakampės kolonos, ir sienos išlikusios iš anų, Vytauto, laikų. Tvirtos, nė nemano skilinėti, aizėti, tokios, kad negėda būtų karūnuoti. Lygiai iš tokių pačių plytų išmūryti ir rūmai. Tie patys, kuriuose Vytautas, tapęs Lietuvos karaliumi, būtų priėmęs svečius.

Bet apie viską iš eilės. Plytų gamybai būtinos bent dvi sąlygos: kad būtų molio ir vandens. Netoli dabartinės universalinės parduotuvės buvo ir vieno, ir kito. Tarp Kalvarijų gatvės ir Žvėryno buvo rastos kelios molingos vietos. Greta buvusi Neris padėjo išspręsti vandens klausimą. O visa kita galima pastatyti, įrengti krosnis, atvežti malkų. Labai svarbu buvo molį tinkamai paruošti. Jį gerai išminkydavo. Į būsimos plytos masę dėdavo kiaušinių baltymo ir kraujo. Kiaušinių baltymų, matyt, surinkdavo iš laukinių vandens paukščių, nes naminių tada dar nelabai būdavo. Dėl kraujo, matyt, didelio vargo neturėjo. Tada sunkiau buvo gauti duonos, nei mėsos. Manau, kad pakako valdovui užsakyti tiek ir tiek statinių kraujo ar kiaušinių baltymų – ir būdavo pristatoma. Plytas gaminti, paruoštą molio masę sudėti į formas nebuvo paprasta. Sakydavo, jei plytą darant masę dedama į formą per kelis kartus, tai tokia plyta netikusi, prieš svedinys ją sutrupins, sudaužys. Parinkdavo tokius vyrus, kad galėtų iškart pridrėbti pilną formą molio. Masės paviršių nubraukdavo pirštais, kad paviršius būtų nelygus. Tokios plytos geriau sukimba. Taip padarytas plytas padžiaudavo. Sako, kad visas laukas tarp dabartinės universalinės parduotuvės ir Neries būdavo pridžiautas plytų. Jų gamyba tęsėsi kelis metus, todėl ir plytų meistrai įsikurdavo pakankamai šeimyniškai. Jie negalėjo gyventi nevalgę, negėrę. Todėl šalia jų maišydavosi ir ožiukas, ir šuniukas. Be abejo, ir vaikų būdavo. Jei kas nors netyčia ar tyčia

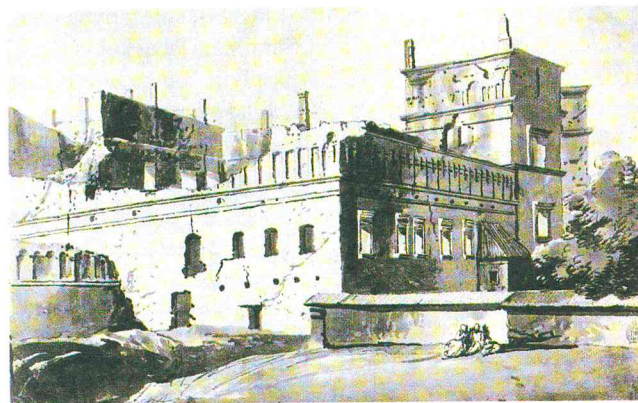
perbėgdavo per tik ką padarytas plytas – pėdsakai ir pasilikdavo. Tokių plytų su žvėrelių ir vaikų pėdelėmis surasta bent pora dešimčių.

Kai plytos išdžiūdavo, tada jas degdavo. Sako, kad šitaip padaryta plyta kuo senesnė, tuo tvirtesnė. Plytas sulipdydavo kalkėmis.

Apie cementą tais laikais niekas nežinojo. Kad kalkės savo kokybe būtų tolygios Vytauto laikų meistrų padarytai plytai, ji išdegtą turėjo išgulėti bent 5 metus. Statant katedrą ir Valdovų rūmus, nei Vytautas, nei jo meistrai tiek laukti negalėjo.

Plyta su pėda. 15 a. pradžia.

Rūmai iš šiaurės vakarų pusės. P. Smuglevičius, 1785 m.

Viskas atlikta per 3–4 metus. Be abejo, buvo sukaupti visi Lietuvos ištekliai, bet vis viena kai kur naudotos ir ne tokios kokybiškos kalkės. Tai rodo atskilę sienų luitai. Skilo ne plytos, o jas jungusios kalkės. Tai patvirtina ir išlikę statybų vaizdai. Geriausias pavyzdys – P. Smuglevičiaus tapytas 1785 m. „Didžiųjų kunigaikščių rūmai iš šiaurės vakarų pusės“ bei kiti vaizdai. Pastatas labai nukentėjo. (Apie tai kituose skyreliuose.) Toks nukentėjęs be stogo pastatas išstovėjo per 125 metus. Ir tuo metu, kai P. Smuglevičius piešė – atrodo pakankamai tvirtai. Dailininkams neįdomu piešti balta, lygią sieną, ir jie su malonumu paryškina visus įskilimus, plyšius, kad piešinys būtų turtingesnis, gyvesnis. Ir vis dėlto – tų įskilimų beveik nėra, siena nė nesiruošia griūti. Be abejo, šitų plytų dėka. Apie tų laikų plytų kokybę kalba ir išlikusios pamatų liekanos. Laimei, jų išliko daug. Ačiū Vytauto laikų plytų meistrams, kad jie mokėjo gaminti puikias plytas, gerbė save ir savo darbą. Žygimanto Senojo statytų rūmų, kuriuos žadama atstatyti ar Vazų po 1610 m. gaisro rekonstrukcijos išliko tik detalės, todėl ir papasakoti apie tų laikų meistrų darbus sunkiau. P. Smuglevičiaus tapyba rodo, kad ir Žygimantų ir Vazų laikų meistrai statė labai kokybiškai..

Molis – tai, suprantama, ne tik plyta. Tai begalė įvairių indų, kurie ne blogiau už plytas liudija apie praeitį.

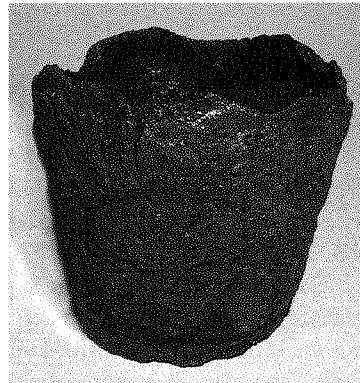
APIE PUODUS

Gal šito skyrelio ir nereikėtų. Visuose pasakojama apie Šventaragio slėnį, valdovus, valdovų rūmus, jų darbus, nuopelnus. O kuo svarbūs puodai? Juoba, kad čia ne kokios nors senos gyvenvietės tyrinėjimai. Čia gi kalbama apie valdovus, o jie valgydavo, reikia manyti, ne iš molinių indų... Tačiau kad ir kokie galingi valdovai būtų, be tarnų, be pagalbininkų, be dvaro apsieiti negalėjo. O šie ne visi ir jau tikrai ne visada valgė iš sidabrinųjų indų. Taigi išliko gausus keraminių indų rinkinys, be to, nuolat papildomas.

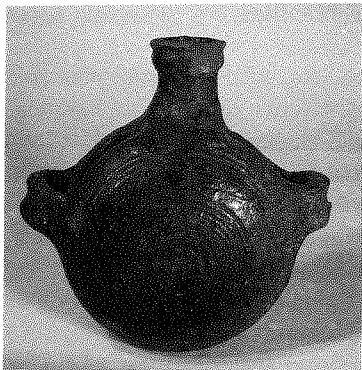
Jei apie puodus kalbėtų šio amato specialistas, galėtų papasakoti apie visą puodų žiedimą Lietuvoje: kokie indai, kokių formų, spalvų, sudėties ir kur buvo gaminami, kokie indai yra „svečiai“ ir kokiais kelias pas mus atklydę. Deja, mano žinios menkesnės, todėl papasakosiu tik apie keletą man įdomesnių eksponatų.

Labai patinka pats negražiausias indas, grubaus darbo, nelabai taisyklingas, nulipdytas rankomis...

Visus puodus galima suskirstyti į dvi grupes: padaryti iki žiedimo rato atsiradimo ir jam atsiradus. Jeigu žiedimo ratu kad ir nelabai įgudęs žmogus žiedžia puodą, gamins vis vien išėina dailesnis. Tuo tarpu puodžius (sako, kad puodus lipdydavo moterys, nes vyrai būdavo „per daug žioplai“) turėjo jį nulipdyti rankomis be

Rankomis lipdytas indas.

Kareiviška gertuvė.

„Kur karaliai pėsti vaikšto...“

rie bėgiojo paskui valdovus, kurie jiems patarnavo, taip sakant, visas dvaras, tokių gerų sąlygų neturėjo. Jie ir naudojo šiuos indus.

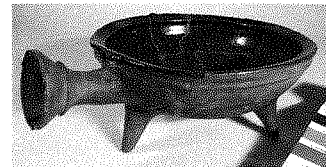
Surastos dvi labai gražios keptuvės. Jaunieji muziejaus lankytojai nusprendė, kad mažoji keptuvytė skirta vaikams, nes čia tilptų kiaušiniene tik iš vieno kiaušinio. O didžioji – mokytojoms, nes joje galima išsikepti kiaušiniene bent iš trijų kiaušinių. Kas ten žino, ką jose kepdavo.

kieno nors pagalbos. Žinoma, tokie puodai negražūs, bet turi vieną svarbią savybę – pagaminti labai seniai.

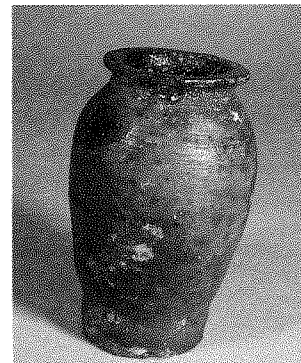
Surasta įdomių eksponatų. Kareiviška gertuvė rodo, kad kažkada metalas buvo per brangus indams daryti. Malonus pažiūrėti indas, tik, atvirai kalbant, labai mažas. Telpa vos apie 200 g.

Įdomūs indai skirti vietoms, į kurias ir „karaliai pėsti vaikšto“. Tačiau šie du simpatiški puodai nebuvo skirti karališkajai šeimai. Jie – karalius ir karalienė – turėjo savo gerai įrengtus tualetus. Bet tualetai buvo toli, šalta, ypač žiemą. ... gal ir valdovams jų reikėjo. Visi kiti, tie, kurie

Surastas rinkinys nedidelių indelių, kurie padaryti kitaip nei visi. Paprastai puodai būna dailesni, glazūruoti iš išorės, vidus ne taip svarbu. O šitie, apie kuriuos noriu papasakoti, padaryti visiškai priešingai. Iš išorės negražūs, neišpuošti, neglazūruoti. O vidus glazūruotas. Dar daugiau – jie atsparūs temperatūrai. Tuose indeliuose galima šildyti, kaitinti, be to, jie labai švarūs. Žinoma, kad panašus indų rinkinys yra Krokuvos muziejuje ir priskirtas gydytojo reikmenims. Matyt, jis priklausė gydytojui ar vaistininkui. Ir surastas šis rinkinys labai įdomiai. G rūsijoje buvo surastas kanalizacijos šulinys-surinktuvas, kur subėgdavo visi nešvarumai iš vakarinio ir rytinio-pietinio korpusų. Tai vieta, į kurią patekę net patys nepatvariausi daiktai nesuduždavo, nesuskildavo. Taip surasti ir minėtieji indeliai, dauguma tokių, kokius matote nuotraukoje. Šiuos indus (ir dar daug ką) aptiko archeologė Daiva Steponavičienė, labiau žinoma dainininkės Ruginėvės vardu.

Keptuvėlė (didžioji).

Gydytojo (vaistininko) reikmenys.

APIE GAISRUS

Kokia didelė nelaimė yra gaisras, jums aiškinti nereikia. Tai ir nuostoliai, ir mirtys, ir vargai, ir rūpesčiai ir kt. Nereikia manyti, kad senovėje mūsų protėviai šito nesuprato. Suprato, bet viena yra suprasti, o visai kas kita – apsaugoti nuo gaisrų. Mažesnių gaisrų, sudeginusių vieną kitą namą, pasitaikydavo nuolat. Jei susideda keletas itin nepalankių aplinkybių – ilga sausra, karštis, vėjas ar audra, neatsargus elgesys su ugnimi, ypač tame miesto pakraštyje, nuo kurios pusės pučia vėjas, – ir miesto nėra.

Vilniuje maždaug kas šimtmetis kildavo tokie gaisrai, kad sunaikindavo beveik viską. Žiūrint į šiuos gaisrus per šimtmečių atstumą, galima pasakyti, kad jie davė ir kai ką vertingo, ko nebūtų atsitike, jei ne gaisras.

Apie 1419 metų gaisrą

Nepraėjus nė dešimčiai metų po Žalgirio mūšio, vos šešetui metų po Haroldlės unijos, kada, atrodo, tik gyvenk, kurk, kada buvę priešai ir nosies pakelti nedrįso, atsitiko nelaimė – sudegė visas Vilnius. Ne tik medinis, bet ir mūrinis Vilnius, Katedra ir patys Valdovų rūmai-pilis. Jei ne gaisras, Vytautas gal ir nebūtų nieko perstatinėjęs, gal jam būtų tikę ir Jogailos Katedra bei rūmai... Vytautas nebūtų Vytautas, jei ką nors darytų atmestiniai. Jis užsibrėžė ne tik atstatyti, bet ir perstatyti, išplėsti ir Katedrą, ir Valdovų rūmus. Šiuo metu esančios Katedros vidus iš esmės yra išlikęs iš Vytauto laikų. Dar daugiau – Vytauto Katedra buvo aukštesnė – gotikinė, su smailu stogu. Tik gerokai vėliau žymusis architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius, perstatydamas Katedrą, pažemino stogą, išplėtė koplyčias, išpuošė priekį – frontoną.

Poliai, ant kurių buvo išmūrytos pilies sienos.

Dar didesni pasikeitimai įvyko Valdovų rūmų teritorijoje. Nekalbant apie naujos kokybės plytas, ir pats pastatas labai išsiplėtė ir netilpo smėlio rage. Ir šiaurinė, ir pietinė pastato sienos buvo pastatytos pelkėje. Pietinio korpuso lauko sienos pastatytos ant polių, panašiai išmūryti ir šiauriniai pilies-rūmų statiniai. Vis miniu pilį-rūmus todėl, kad Vytautas visų pirmiausia čia statė pilį-tvirtovę. Apie tai kalba sienos tarp kambarių. Storos, galingos, neišverčiamos. Priešams užėmus atskirą pilies patalpą – jiems tekdavo tik ta patalpa. Pilis dar neužimta. Įėjimas į kiekvieną patalpą iš lauko, į kiekvieną aukštą – taip pat atskirai. Kaip ir priklausau tikrai tvirtovei.

Dar viena išskirtinė detalė. Vytauto laikais tokios tvirtovės paprastai buvo statomos taip: iš sienos kraštų mūrijamos plytos, o sienos vidus prikraunamas akmenų skaldos, visko, kas tvirta ir tinka sienai. Tik labai turtingi, labai galingi valdovai leisdavo sau nesinaudoti nei akmenimis, nei kuo nors kitu. Toks buvo ir Vytautas. Jo statybose jokių akmenų nėra – tik plytos. Tos pačios, kurių charakteristika – kuo senesnė, tuo tvirtesnė. Jei kur nors, žvalgantis po atkastus griuvėsius, matosi ne plytos, tai statyta arba iki Vytauto, arba po jo. Kiti valdovai mažiau dėmesio skyrė plytų kokybei, arba nebuvo tokie galingi, tokie turtingi.

Taigi 1419 m. gaisras atskleidė labai daug apie Vytauto laikus, jo statybas, gyvenimo būdą.

Apie 1530 m. gaisrą

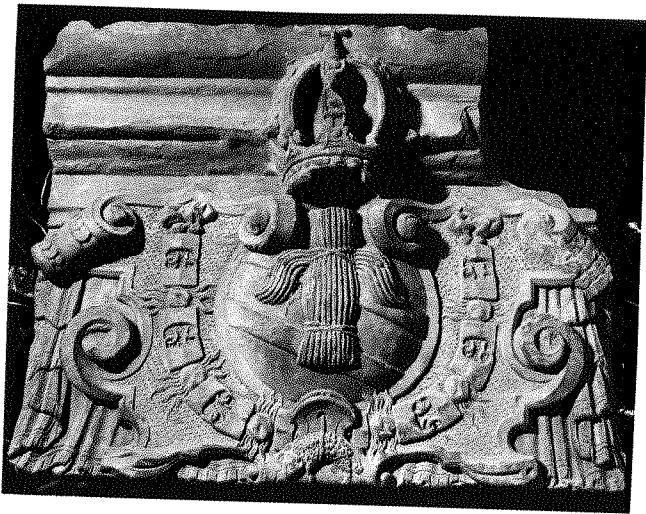
Šio gaisro pasekmės kitokios. Sudegė visas Vilnius, bet nenukentėjo Valdovų rūmai ir Katedra. Jei ne vienas labai svarbus dokumentas, galbūt apie jį ir nežinotume. 1530 m. iš šitų rūmų į Italiją parašė laišką karalienės Bonos asmens gydytojas. Šalia visokių kitokių dalykų jame paminėta, kad buvo

didelis gaisras, viskas sudegė, išliko **naujai pastatyti** Valdovų rūmai. Šis laiškas reiškė labai daug. Pirmiausia, kad iki 1530 m. rūmai jau buvo pastatyti (?) Vadinasi, juos statė ne Žygimantas Augustas, kaip buvo manoma anksčiau, o jo tėvas Žygimantas Senasis savo jaunai žmonai Bonai Sforcai. Taigi tai ne atvykusių meistrų o savų statyba. Bet kartu, žiūrint pažodžiui, „... naujai pastatyti rūmai...“ – buvo suprasta, kad šioje vietoje neišliko senesnių statinių (gal buvo mediniai, gal supuvę), ir jei įmanoma ką nors šiose vietose surasti, tai tik tų laikų statinius. Mokslininkai dažniausiai nekritiškai pasitiki tokiais rašytiniais šaltiniais. Koks tikslas karalienės Bonos gydytojui meluoti, apgaudinėti? Bet niekam nešovė į galvą, kad atvyko šis gydytojas į tikrai „naujai“ atrodančius rūmus, visiškai nesvarstydamas, kaip jie atsirado. O atsirado jie perstačius, praplėtus buvusius Vytauto laikų rūmus. Šiandieną, ištyrinėjus atkastus rūmų griuvėsius, galima pasakyti, kad visus čia stovėjusius pastatus pastatė mūsų meistrai iš plytų ir kitų medžiagų, pagamintų čia pat, Vilniuje. Karalienė Bona atsivežė italų meistrus, kurie išpuošė Valdovų rūmus. „Naujai pastatytuose“ rūmuose radosi daug naujovių. Visas pastatas buvo nutinkuotas. Pakeistas stogas, padarytos arkados, matyt, tam, kad primintų karalienei Bonai jos gimtinę Italiją. Pristatytas trečiasis aukštas. Rūsio, pirmo ir antro aukštų patalpų dydžiai nesunkiai nusakomi – koks rūsys, tokios ir virš jo esančios patalpos. Jų aukštis buvo apie 4,9–5 metrus. Trečias aukštas siekė iki 6 m, tikrai karališkas. Šitokių rūmų vaizdai išliko senųjų mūsų dailininkų dėka.

Dar daugiau pasikeitimų įvyko ir pastato viduje.

Apie 1610 m. gaisrą

1610 m. liepos 1 d. prie šv. Stepono bažnyčios kilo gaisras. Dėl sausros ir stipraus vėjo per kelias valandas ugnis apėmė

Vazų šeimos herbas.

visą miestą. Sudegė 4700 pastatų, tarp jų septynios (kitur rašoma septyniolika) katalikų bažnyčios, universitetas. Sudegė ir Valdovų rūmai. Rūmuose buvusi karaliaus Zigmanto Vazos antroji žmona su sūnumis (15 metų Vladislovu ir pusantrų metų Jonu Kazimieru, vėliau būsimais valdovais) skubėjo persikelti per Nerį į kitą, liepsnos neapimtą krantą.

Valdovų rūmai buvo greitai atstatyti. Ankstesnis rūmų planas liko nepakeistas. Daugiausia dėmesio Zigmantas Vaza skyrė patalpų puošimui. Kadangi valdovas buvo švedas, šiaurinių kraštų gyventojas, todėl remontuojant buvo gausiau naudojamas smiltainis. Apdailai naudotas juodas, rusvas, balta marmuras ir žalsvai pilkas smiltainis. Jis patogus tuo, kad palyginti labai minkštas ir lengvai drožinėjamas, kalinėjamas. Išlikusi apdaužyta smiltainio plyta su Vazų herbu ir karūna virš jo. Herbą, stilizuotą javų pėdą, juosia Aukso Vilnos ordi-

no grandinė. Šis Aukso Vilnos ordinas buvo labai populiarus. Ordino riterių skaičius buvo ribojamas. Zigmantas Vaza buvo vedęs Aną, Austrijos kunigaikštę, po jos mirties – jos seserį Konstanciją Harbsburgietę, todėl paveldėjo teisę turėti šį ordina.

Vazos labai mylėjo Lietuvą, čia jiems labai patiko, todėl daug dėmesio skyrė statyboms, remontui. Neabejotinai Zigmanto Vazos dėka prie Katedros pietinės dalies buvo pastatyta Šv. Kazimiero koplyčia. Šiaurinį Valdovų rūmų flygelį – teatrą – remontavo tie patys meistrai, tomis pačiomis medžiagomis, tuo pačiu metu, kaip ir Šv. Kazimiero koplyčia.

Mįslės

3. Tyrinėjant pietinio korpuso išorinę pietinę sieną ir šalia jos esančią pelkę, lauko pusėje rasta daug strėlių antgalių. Ši mūro siena, kurią galima pamatyti, pastatyta 1420–1423 m. Tai gerokai po Žalgirio mūšio. Nei tada, nei po to bent 200 metų joks priešas po Vilnių nevaikščiojo. O kai Vilnių užėmė, tai niekas lankais, strėlėmis nebekariavo. Iš kur tos strėlės?
4. Statant įvairias gynybines sienas, greta visokių inžinerinių klausimų, labai svarbu buvo žinoti, kokia turi būti gynybinė siena. Koks turi būti mažiausias gynybinės sienos aukštis?

APIE „AUKSINIUS“ KOKLIUS

Po 1610 m. gaisro reikėjo remontuoti rūmus. Jau rašėme, kad pastačius malūną Pilies–Barboros Radvilaitės gatvių kampe rūsiuose pradėjo kilti vanduo. Reikėjo rūsius gelbėti. Kadangi čia ne šiaip kokie, o Valdovų, karalių rūmai ir sprendimas buvo priimtas karališkas. Buvo sugriautos koklinės krosnys, duženos supiltos į vieną iš rūsių (E) ir grindys pakeltos geru metru iki dabartinio lygio. Buvo nutarta, kad moderniškai, vienodi kokliai gražesni nei senieji, rankų darbo, nevienodi.

Valdovų rūmų tyrinėjimo metu kaip minėjome buvo surasta apie 20 000 koklių gabalėlių. Apskaičiuota, kad iš jų išeitų apie 20 krosnių. Šitokių ankstyvojo renesanso krosnių koklių išlikusių pasaulyje nėra. Net atskirų tų laikų koklių pasaulyje skaičiuojama tik šimtais. Nesunku suprasti, koks turtas buvo surastas. Manoma, kad koklių rinkinys, esantis Vilniuje, yra gausiausias tarp to laikotarpio radinių savo kiekiu.

Koklinės krosnys buvo statomos dažniausiai dviejų, rečiau trijų aukštų. Kartais siekdavo iki 3,5 metro. Krosnies aukštis ir išvaizda priklausė nuo to, kokioje patalpoje ji stovėjo. Apatinė krosnies dalis buvo stačiakampio formos, jai buvo naudojami kvadratiniai plokštiniai kokliai, puošti augaliniu ir geometriniu ornamentu. Dauguma jų su iškilia ar įdubusia rozete, rečiau su fantastiniais augalais, žiedais.

Įvairesni buvo loviniai kokliai. Iš jų buvo statomas antras (jei reikėjo – ir III-čias) krosnies aukštas. Papuošti jie įvairiau. Vieni augaliniu ornamentu, kiti buitinėmis scenomis ar bibliiniais siužetais, šventųjų figūromis, drakonais, kitomis fantastiškomis būtybėmis, žmonių figūromis.

Atskirą koklių dalį sudaro vadinamieji karniziniai kokliai, skyrę krosnies aukštus. Dažniausiai jie puošti geometriniu ornamentu, bet rasta ir puoštų herbais. Įdomus XVI a. pirmosios pusės karnizinis koklis su Sforčų herbu. Bonos Sforcos

herbe pavaizduota gyvatė, ryjanti kūdikį. Kokliai buvo neglazūruoti (naudoti nematomoje krosnies dalyje) ir ypač gražūs glazūruoti (žalios, geltonos, baltos, mėlynos, rudos spalvos).

Sforcų herbas.

Labai dailūs su šv. Jurgiu, su Veronikos prototipu ir kiti.

Išimtinio dėmesio vertos koklių grupės, kuriose iliustruojami įvairūs gyvenimo epizodai. Nuostabi istorija apie „žiaurius“ zuikius, kurie ne tik šaudė šunis, tempia juos į puodą, bet ant iešmo čirškina ir patį medžiotoją. Gerai, kad šiais laikais tokių „baisių“ zuikių nepasitaiko.

Šv. Jurgis.

Šv. Veronika.

„Žiaurūs“ zuikiai.

Žalčio (Vytauto?) herbas.

Papasakojome apie gausų renesansinių koklių radinį. Tuo pat metu aptikta ir dar senesnių gotikinių koklių, išlikusių iki minėtų laikų, liekanų. Kai kurie iš jų priskirtini Vytauto laikams. Čia ir garsusis Žaltys. Buvo manoma (nors tai nenustatyta), kad tai Vytauto ženklas. Žaltys – žinoma tai ne gyvatė. Tai taurus, lietuvių nuo senų senovės mėgstamas ir gerbiamas gyvis. Be to, jis su karūna – tikras karalių karalius. Bet ... įsikandęs žaltys obuolį. O obuolys nuo Adomo ir Ievos laikų – tai nesantaikos vaisius. Dėl obuolio Adomas ir Ieva buvo išvaryti iš rojaus. Ir graikų-romėnų literatūroje obuolys – visokių nesantaikų vaisius... Kadangi šis koklis atsirado Lietuvos (o gal Žemaitijos) krikšto poveikyje, jį darę meistrai, matyt, manė kitaip, negu Vytautas ar Jogaila.

Įdomūs išlikę herbiniai kokliai iš Vytauto laikų, susiję su Horodlės unija, su teise Lietuvos didikams turėti herbus. Lenkijoje, Horodlėje, 1413 m. Lietuvos didikai buvo prilyginti lenkų didikams ir gavo teisę turėti herbus. Vytautas gerai pažinojo mūsų didikus. Žinojo, kad Lietuvos didikai nevertino herbų, nesuprato jų svarbos, kad jie puikiausiai būtų išsivertę ir be jų. Tai žinodamas, d. L. k. Vytautas užsakė dailininkams jų padaryti. Dailininkai sukūrė įvairių – gražių, modernių. Didikams jie netiko. Kokie

Harodlės herbas.

herbai didikams tiko – taip pat išsiaiškinta. Herbuose simboliškai turėjo būti pavaizduota, kokie jie turtingi, kokie galingi, kiek jie ko turi. Žinoma, anie negalėjo patikti.

Visi tie kokliai naujiems šeiminkams buvo negražūs, pasenę ir todėl nereikalingi. Tiko tik rūšio grindims pakelti. Naujieji kokliai, modernūs, buvo kartu ir standartiniai, mat gaminami masiškai. Ne, kaip senieji, rankiniu būdu, kai kiekvienas buvo daromas iš naujo ir išeidavo vis kitoks, nes meistras negalėdavo visko absoliučiai tiksliai pakartoti. Be to – visi padaryti čia, Vilniuje, mūsų meistrų.

APIE PASLAPTINGAS POŽEMINES PERĖJAS

Beveik nebūna ekskursijos, kad kas nors nepaklaustų: ar nebuvo ten kokios požeminės perėjos... Patys tolimiausi ir, ko gero, labiausiai pageidautini – tai požeminiai keliai. Nuo Vilniaus iki Kernavės ar iki Trakų. Žodžiu, visas Vilniaus kraštas turėtų būti iškasinėtas tuneliais.

Turiu nuliūdinti. Atmetus stebuklą galią, jokios kitos jėgos negalėtų nutiesti tokių ilgų požeminių kelių su anų laikų medžiagomis ir technika. Pabandykite įsivaizduoti bent jau tunelių ventiliaciją. Be geros ventiliacijos jau už puskilometro uždustume. O vėlgi – iš ko turėtų būti padarytos tokios perėjos? Iš medžio – supūtų, nes čia ne vanduo, ne durpynas. Iš plytų, kalkių skiedinio? Gal ir išlaikytų, bet tai būtų didesnė statyba, negu Valdovų rūmai Vilniuje ir Trakų pilis kartu sudėtos. Žodžiu – ne. Suprantu, kaip nuvyliu daugelį skaitytojų. Patikėkit, man ir pačiam labai norėtusi, kad tie požeminiai keliai būtų. Ką padarysi, reikia tenkintis tuo, kas yra. Tačiau visai nereiškia, kad nebuvo požeminių perėjų tarp vietinių objektų. Buvo ir, ko gero, ne viena. Nė vienas garbingas valdovas nepamiršdavo, kad gali atsirasti dar galinģsnis priešas, ir įsirengdavo slaptus pabėgimo ir slapto puolimo kelius.

Tyrinėjant šiaurvakarinį kalno šlaitą, buvo kasinėjama vieta, kur stovėjo Radvilų rūmai. Apie šiuos rūmus skaitykite labai įdomų Napalio Kitkausko straipsnį „Naujos žinios apie Radvilų rūmus Vilniaus pilyje“ („Lietuvos aidas“, 1998 m. rugpjūčio 22 d.).

Tyrinėjamos buvo kalno apačioje stovėjusių pastatų liekanos. Kalno šlaitų platesni tyrinėjimai nebuvo vykdomi. Surastas įėjimas į kalną, bet užgriuvęs. Norint sužinoti daugiau, reiktų papildomų tyrinėjimų. Artimiausiu metu tokie tyrinėjimai nenumatomi. Žinoma, kad kalno viduje vokiečių

okupacijos metais yra iškasta keletas patalpų, ten buvo patenkama pro angas šiaurinėje sienoje ir pietiniame šlaite. Buvo net ventiliacinė anga iki kalno viršaus. Šiuo metu tos patalpos ir įėjimai nenaudojami.

Tyrinėjant Radvilų rūmus, surastas ir žymusis kelias, kuriuo Žygimantas eidavo pas Barbarą. Nesurasta keliasdešimties metrų kelio tarp Valdovų rūmų ir Radvilų pastato. Na, o pačiuose Valdovų rūmuose išlikę kai kurie šito paslaptingo kelio pėdsakai...

B rūsyje (su apgriuvusia kolona viduryje, esančiame greta buvusių pionierių namų) laiptų sienos nutinkuotos. Šitaip niekur kitur nėra. Svarbiausia rūsio dalis buvo durys – kuo stipresnės, apkaustytos geležimi, kad niekas svetimas neįeitytų. O sienas tinkuoti – niekam ir į galvą neateidavo. Na o čia – kaip nueisi į pasimatymą išsitepęs?..

Nulipęs laiptais Žygimantas Augustas pasukdavo į kairę, po dabartinio pastato pietine dalimi (A patalpa). Ten išlikęs geriausiai išsilaikęs, net su lubomis Vytauto laikų rūsys. Perėjęs jį išeidavo į lauką ir kalno pašlaite – pas Barbarą.

Temai apie požemines perėjas, apie požemius reikėtų skirti daugiau dėmesio. Reikėtų ištyrinėti ne tik Valdovų rūmų, bet ir Vilniaus senamiesčio požemius. Sakoma, kad visas senasis Vilnius turėjo dar vieną – požeminį – aukštą, kurio tik kur ne kur atkasti rūšiai, perėjos. O kitur, ypač griautuose rajonuose, „terra incognita“.

APIE KASTUVUS

Kastuvai ne visuomet buvo tokie, kaip dabar. Senovėje kastuvai buvo mediniai. Žinoma, iš kieto medžio, bet vis tiek ir neaštrūs, ir sunkūs. Pabandykite įsivaizduoti, kaip tokiais mediniais kastuvais buvo prakasta dabartinė Vilnelės vaga.

Statant pilį 1420–1423 m. jau buvo naudojami ir patobulinti kastuvai. Ant medinio buvo pritvirtinamas metalinis antgalis, su kuriuo dirbti, be abejo, buvo žymiai lengviau ir nepalyginamai sparčiau. B rūsyje rasti trys tokie kastuvai, paslėpti po langu, sienoje. Gal prižiūrėtojas kažkur dingo, darbininkai kastuvus ir paslėpė...

Patobulinto kasto liekanos. 15 a. pradžia.

APIE NUOSTABIĄ PINIGINĘ

Piniginaitė.

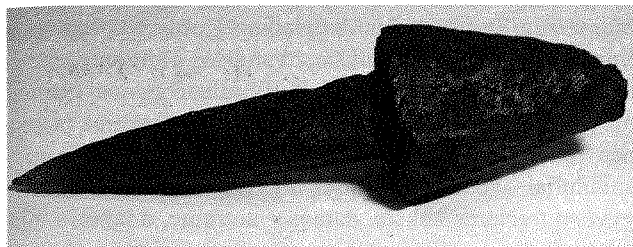
miniatiūrinės kišenaitės – gal ypač svarbiems ir labai labai slaptiems dalykams. Uždengia piniginaitę labai graži auksu siuvinėta „kepuraitė“. Tik žymi dama galėjo tokią piniginaitę turėti. Kam ji priklausė, šiandien dar nežinom, bet gal kada ir sužinosim...

APIE MONETŲ KALIMĄ

Šalia visokių kitokių vertingų radinių surasti ir spaudai monetoms kalti. Jie kažkada priklausė Livonijai. Koku būdu atsidūrė Vilniuje – nežinia, bet monetas kalė visur panašiai.

Apatinė, masyvioji, spaudo dalis būdavo įkalama į kaladę. Jos viršuje išgraviruojamas atvirkščias vaizdas (pvz., herbo). Viršutinėje, mažesnėje spaudo dalyje išgraviruojama pvz. 100 Lt. Tarp jų įdedama metalinė plokštelė. Su kokių 3–4 kg svorio plaktukėliu stiprokai ir, svarbiausia, labai taikliai tren-

kiama per mažesniąją spaudo dalį. Jei metalinė plokštelė bus iš vario – variokas ir išeis. O jei iš aukso? Pusdienį pasitrankytum – ir milijonierius... Primename, kad monetą nukalti reikia vienu smūgiu, nes antrą kartą bus labai sunku į tą pačią vietą pataikyti. Metalas nuo metalo atšoka labiau nei guminis kamuoliukas nuo žemės.

Spaudai pinigams ar plomboms daryti.

APIE RAGUS

Nenusigąskit, nekalbėsime nei apie pragarą, nei apie medžioklę. Kasinėjant aptikta įvairių buities detalių, kurios byloja apie valdovų papročius. Karalienei Bonai labai patikę iš mūsų miškų galiūnų taurų, elnių, briedžių ragų padaryti švies-tuvai. Kaip žinote, elektros tada dar nebuvo. Pasišviesdavo žvakėmis. O joms įstatyti, prižiūrėti, pakelti, nuleisti reikėdavo žvakidžių. Tam ir pasitarnavo ragai. Išliko tik metalinės detalės, ant kurių ragai buvo kabinami.

APIE TAI, KAIP KARALIUS LANKYDAVO KARALIENĘ

Ar žinote, kad karalius ir karalienė gyvendavo atskirai. Karalius būdavo įsikūręs pietiniame, pačiame gražiausiame, korpuse, kuriame buvo ir sosto menė. Čia – pačios svarbiausios patalpos, čia buvo priimami svečiai. Vytautas gyveno pietinio korpuso viršutiniame aukšte. Kiek aukštų turėjo rūmų pietinis korpusas galutinai nenustatyta. Spėjama, kad du, tačiau neatmetama galimybė, kad galėjo būti ir trys. Žygimantų ir Vazų laikais karalius gyveno pietinio korpuso trečiame aukšte, dvariškiai – antrame, aptarnaujantis personalas – pirmame. Karalienė gyveno rytiniame (prie kalno) korpuse. Patalpos čia buvo šiek tiek platesnės, todėl viduje stovėjo kolona, o skliautai – kaip saulės spinduliai – vedė į visas puses ir į visus kampus. Karalienė gyveno trečiame aukšte, damos – antrame, o tarnai – pirmame.

Kai karalius sugalvodavo aplankyti karalienę, pasiūsdavo tarnaitę paklausti, ar priims. Kas tas karalienės žino...

APIE ORGIJAS

Yra išlikę įvairių dokumentų, raštų, kurie pasakoja įdomių dalykų. Išlikęs karalienės Bonos raštas dėl vengriško Tokajaus vyno. Buvo užsakyta nupirkti 200 statinių Tokajaus vyno. Matyt, vengriškas vynas buvo mėgstamas. Yra lotyniška patarlė: „Koks vynas, jei ne vengriškas...“

Išlikęs ir miestiečių skundas karaliui. Tuo metu, kai valdovų Vilniuje nebūdavo, dvariškiai, matyt, pasilinksmindavo. Minėtame rašte skundžiamasi, kad dvariškiai „begėdiškai“ persirengę: vyrai – moteriškais rūbais, moterys – vyriškais, visą naktį triukšmavę, smaginęsi...

APIE GULBES

Jei jūs manote, kad gulbės Lietuvoje gyvena nuo senų senovės, tai labai klystate. XVI a. viduryje, kai aplinkybėms ir likimui panorėjus Žygimantas Augustas didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius, įsimylėjo jauną ir nepaprastai gražią našlę Barborą Goštautienę (Radvilaitę), prasidėjo keisti ir įdomūs dalykai. Viena iš tų keistenybių ir buvo tai, kad, Žygimanto Augusto nurodymu, toje vietoje, kur seniau Vilnelė įtekėdavo į Nerį, buvo padaryta dirbtinė sala ir joje apgyvendintos gulbės. Matyt, Žygimantą Augustą meilė įkvėpė laikyti šiuos didingus paukščius..

Mįslės

5. Valdovai, karaliai, kunigaikščiai, kitaip nei paprasti mirtingieji, dažniausiai prieš vestuves nebūdavo matę būsimos savo žmonos. O sužinoti apie ją, aišku, norėjo visi. Ką prašė parvežti iš jaunosios Bonos didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Žygimantas Senasis? Ir ką parvežė?

6. Kodėl Žemutinės pilies valdovai, o ir kiti Lietuvos gyventojai krosnis statė iš tuščiavidurių koklių, o ne iš žymiai tvirtesnių plytų?

APIE GRAŽIAUSIUS LAIKUS

1560 m. į Žemutinės pilies rūmus atvyko popiežiaus nuncijus B. Bondžiovanis. Jis buvo aplankęs gal pusę Europos, matęs daug visokiausių šalių, patyręs šilto ir šalto. Apžiūrėjęs rūmus, susipažinęs su turtais, rašo laišką popiežiui. Tas laiškas išlikęs. Jame minima, kad čia, Valdovų rūmuose, turtų yra sukaupta tiek, kiek pas popiežių ir visoje Venecijoje kartu paėmus.

Ką matė nuncijus B. Bondžiovanis? Jis matė tokių dalykų, kokių jokioje kitoje pasaulio šalyje jam neteko regėti. B. Bondžiovanis rašė: „Karalius turi savo kambaryje stalą nuo sienos iki sienos, ant kurio padėta 16 dėžučių dviejų uolekčių ilgio ir pusanatro pločio, pridėtų brangenybių“.

Žinoma taip pat, kad buvo sukaupta didžiulė ginklų kolekcija. Yra žinių, kad rūmuose buvo sukaupta didelė laikrodžių kolekcija. Jokių aprašymų, jokių sąrašų neišliko, bet vienas iš laikrodžių buvęs žmogaus didumo su figūromis, išpuoštas brangakmeniais. Kalbama apie XVI a. vidurį, kai galėjai pervaziuoti pusę Europos ir jokio laikrodžio nepamatyti.

Žygimanto Augusto bibliotekoje buvo sukaupta per 4000 knygų, įrištų vienodais rudos odos viršeliais, papuoštais valstybės herbu ir karaliaus monograma. Dauguma knygų šiuo metu Stokholme. Kai Vilniaus universitetas šventė 400 metų jubiliejų, vieną knygą atvežė ir padovanojo.

Popiežiaus nuncijus mini 15 000 svarų auksuoto sidabro. Tai ir aukštų dignitorių, svečių, pavaldinių dovanos valdovui, brangūs veidrodžiai, baldai, ypač skrynios, paveikslai ir kita.

Kai Žygimantas Senasis vedė Boną Sforcą, jam buvo apie penkiasdešimt metų. Iki šių vestuvių Žygimantas nepasižymėjo ypatingu polinkiu menui, nekaupė jokių meno vertybių. Mirdamas jis jau turėjo 180 gobelenų, išaustų geriausiose

Vakarų Europos dirbtuvėse. Pradžioje jie vadinosi „arasais“ – pagal Prancūzijos miestą, kuriame buvo išausti pirmi gobelenai. Sūnus Žygimantas Augustas sukaupė jau 360 gobelenų. Didžiuliai tikri meno kūriniai, kurių, menkesnių, vieną kitą galima pamatyti Lietuvoje. Lenkijoje, Vavelyje, ir šiuo metu yra išlikusių didžiulių puikių gobelenų. Pabandykite bent įsivaizduoti, kiek vietos reikėjo jiems pakabinti...

Žinoma tai, kad ir Žygimantas Senasis, ir Žygimantas Augustas savo veikloje tiek daug dėmesio skyrė menui, kultūrai, neabejotinai Bonos Sforcos nuopelnas. Ji buvo ne tik labai išsilavinusi, energinga, graži, kilusi iš Milano kunigaikščių, turinčių ispanų Aregonų kraujo, bet sugebėjo savo tikslams palenkti kitus. Gyvenimas Vilniuje ir visoje Lietuvoje virte virė. Ir Kaunas, ir Plateliai, nekalbant jau apie Vilnių, buvo jos veiklos arenos. Apie ją parašyta daug knygų, straipsnių, todėl detaliau nagrinėti jos biografijos ar veiklos nesiruosiame. Kalbame tik apie tai, kas Lietuvos gyventojų daugumai nežinoma arba žinoma labai mažai.

Ne tik kultūros, meno kūrinių kaupimas, propagavimas buvo svarbu. Tuo metu, kai karalienė Bona buvodavo Lietuvoje (čia buvoti ji labai mėgo, čia ji jautėsi tikra didelės valstybės valdovė), gyvenimas iš esmės pasikeisdavo. Ji ne tik atsi-vežė menininkų, dailininkų, kurie puošė rūmus, kitus pastatus, bet ir naujas Europos madas. Dekoltė (sklido gandai, kad dėl dekoltė kai kas vos infarkto negavo), dažai, manikiūras... Ir iki tol šie dalykai buvo žinomi, bet ne taip plačiai. Jaunimas, be abejo, buvo sužavėtas.

Nuolat vykdavo įvairūs renginiai. Buvo kviečiami garsūs muzikantai, dainininkai. Vykdavo turnyrai. Buvo ruošiami pokyliai. Ir pati rūmų aplinka buvo gerokai pasikeitusi. Į pietryčius nuo rūmų įrengtas parkas. Ne bet koks, o „a la Italija“, su egzotiškais gėlėmis, augalais. Vilniuje augo palmės... Tiesa, jos būdavo pasodintos į statines ar dėžes. Pavasari

išnešamos į parką, o rudenį atgal sugabenamos. Prie B rūsių palangių padaryti laiptai, kad lengviau būtų įnešti ir išnešti palmes.

Po kiemą išdidžiai vaikščiojo pora liūtų – tikrų karalių. Vaikai jie nepuldavo... Aprašyta, kad buvo atvežta dešimt kupranugarių. Taigi daryta viskas, kad būtų kuo linksmiau, kuo įdomiau.

Tai vis buitis, buities kultūra, pramogos. Bet ir rimtuose, valstybiniuose reikaluose nuveikta labai daug. Karalių Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto (suprantama, su karalienės Bonos įtaka) valdymo laikais buvo padaryti tokie darbai, kurie darytų garbę bet kuriai valstybei bet kuriais laikais.

Įvykdyta **pinigų reforma**. Tai labai sudėtingas, ypač tokios didelės ir pakankamai sudėtingos valstybės gyvenime.

Valakai. Tai Europos lygio žemės reforma, veikusi Lietuvoje iki XIX a., palikusi gilius pėdsakus ekonomikoje, kultūroje, tarpusavio santykiuose.

Išleisti arba paruošti žymieji **Statutai**. Ypač aukštai vertinamas kaip neabejotinas europinio lygio teisinis dokumentas III-sis Statutas.

Švietimo reforma pradėta nuo pradinio mokslo iki kolegijos, ir pasibaigusi universiteto įkūrimu. Vilniaus universiteto įkūrimo raštą pasirašė karalius Steponas Batoras, bet jį galėjo pasirašyti tik todėl, kad visi parengiamieji darbai buvo jau anksčiau atlikti: čia didžiuliai vyskupo Valerijono Protasevičiaus nuopelnai. Tuo laiku išėjo ir pirmoji lietuviška knyga Karaliaučiuje, kurios užuomazga buvo Vilniuje.

Reikšminga, manyčiau, ir tai, kad žymūs mūsų valstybės didikai ir švietėjai įsiliejo į Europos šviesuomenę, kultūrą, religiją ir kt., t. y. sueuropėjo. Nuolatinis lankymasis Europos valstybėse, bendravimas su tuometiniu kultūriniu, religiniu elitu negalėjo neturėti įtakos Lietuvos diduomenės pasaulėžiūrai.

Tai tik užuominos apie svarbiausius tų laikų įvykius. Maždaug nuo 1520 iki 1580 metų padaryta tiek, kiek nebuvo nuveikta per jokią ir žymiai ilgesnį periodą.

Gyvenimas ėjo savo vaga.

Supykusi ant sūnaus Žygimanto Augusto už jo meilę Barbarai Radvilaitei ir už per daug savarankiškus sprendimus, karalienė Bona negalėjo susitaikyti su antraeiliumi vaidmeniu valstybės gyvenime. Kas dėjosi jos galvoje ir širdyje – ne mums spręsti. Viskas baigėsi tuo, kad galiausiai ji išvažiavo į gimtąją savo Italiją. Išvažiavo, kaip ir dera galingos, turtingos valstybės valdovei. Nebuvo tais laikais nei traukinių, nei automobilių, todėl susikrovė turtus į 200 dvikinkių (buvo ir keturkinkių) vežimų. Vežimų virtinė tęsėsi net 4 kilometrus. Žinoma, kad nevežė nei rąstų, nei akmenų, nei plytų. Ką vežėsi – vėlgi jokių sąrašų sudaryta nebuvo. Žinoma, daug turtų išgabeno. Nesisekė jai kelionė, daug gėrybių prarado, ypač keliaudama per Alpes, bet... Visi tie turtai iškeliavo iš Lietuvos negrižtamai.

Įdomu, ką popiežiaus pasiuntinys būtų sakęs apie valdovų turtus, jei būtų matęs juos prieš išvažiuojant karalienei Bonai...

Baigiant norisi pridurti, kad tai buvo laikai, kai ne tik apie daugelį žmonių – politikų, švietėjų, menininkų, – bet ir apie daugelį jų atliktų darbų reikėtų rašyti išstis knygas, ir visko neaprašytum... Tai, kas tuo metu dėjosi Lietuvoje (ir Lenkijoje), neturėjo analogų pasaulyje. Nekaupia pasaulio galin-gieji meno vertybių, laikrodžių, gobelenų, knygų. Tai universitetų, vienuolynų reikalas. Kaupia turtus, auksą, brangenybes, ginklus. Jie puikiai apsieina be meno. Jei atsiranda vienas kitas kitoks, tai apie juos pasakojamos legendos. Kaip ir šiuo atveju.

APIE OPERĄ

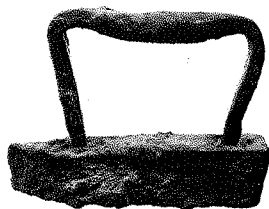
Pasibaigė XVI a. su Liublino unija, su naujai įsteigtu Vilniaus universitetu. 1587 m., po nemažų ginčų, Lietuvos Didžiuoju Kunigaikščiu ir Lenkijos karaliumi išrenkamas Žygimanto Augusto sesers sūnus Zigmantas Vaza. XVI a. pabaiga ir patį XVII a. pradžia buvo pilna įvairiausių įvykių. Peštynės tarp Radvilų ir Chodkevičių, ginčai tarp katalikų ir protestantų, karai su švedais (giminių nesantaika) ir kt.

1610 m. kilo didžiulis gaisras. (Apie jį rašėme.) Didžiausias dėmesys remontuojant rūmus buvo skiriamas rūmų puošybai. Iš puošimo elementų reikėtų išskirti herbus ir jų panaudojimą. Zigmantas Vaza buvo ne tik Lietuvos ir Lenkijos, bet ir Švedijos valdovu, todėl jų herbais buvo puošiamos salės ir pilies vartai. Iš tų laikų radinių atkreiptinas dėmesys į retai aptinkamą iš geležies pagamintą vos 13 cm ilgio lygintuvą. Jį galima pamatyti muziejuje.

Po 1610 m. gaisro rūmai buvo greit ir gražiai atstatyti. Ypač puošniai atrodė šiauriniame korpuse buvusios teatro patalpos.

1615 m. į Italiją pražvalgų ar piršlybų nuvyko princas Vladislovas Vaza ir visas dvaro elitas. Tokie svečiai tuometinėje Italijoje buvo ne tik reti, laukiami, bet ir nepaprastai svarbūs. Italai pasitiko svečius karališkai. Ta proga buvo

specialiai parašyta ir parodyta svečiams opera „Rudžio išlaisvinimas iš Alčinos salos“ (Alčina – merginos vardas). Svečiai buvo sužavėti. Nors piršlybos nepavyko, 1636 m. Vilniuje suremontuotame Žemutinės pilies teatre buvo pastatyta opera. Ne

Lygintuvėlis. 17 a. I-oji pusė.

anoji, kita: „Elenos pagrobimas“. Tai buvo visais požiūriais neeilinis įvykis.

Opera – tai elitinių menų junginys. Nepakanka turėti atinkamas patalpas, nors tai ir labai svarbu. Nepakanka turėti gerų dainininkų, nors be jų spektaklis neįvyktų. Nepakanka turėti bent gerų muzikantų – be jų taip pat nieko neišeitų. Dar reikia šį žanrą suprantančių dailininkų. Be to, visų atlikėjų reikia daug. Ir visa tai turint dar joks operos spektaklis negalėtų įvykti. Svarbiausia, kad šitokio spektaklio, šitokios operos **reikėtų**, kad jos reiktų užsakovui (valdovo dvarui), žiūrovams (dvaro ir miesto elitui). Reikia, kad visa aplinka, visa visuomenė (miestas ir dvaras) gyventų šiuo renginiu.

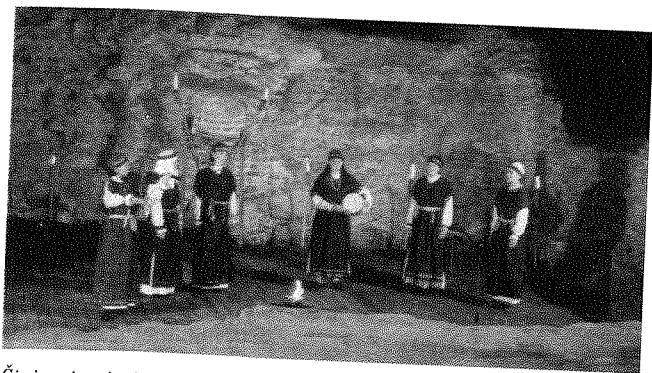
Net šiandien toli gražu ne kiekviena valstybė, o tuo labiau ne kiekvienas miestas išgali turėti operą. Paruošti tinkamo lygio muzikantus, dainininkus – ilgas ir brangiai kainuojantis darbas.

Nors 1636 m. operos spektaklis buvo pastatytas pasitelkiant svečius, nueita lengvesniu keliu, vis dėlto jis negalėjo nepalikti pėdsakų visos valstybės kultūrai, švietimui. Opera tuo metu reiškė, kad Lietuva – visavertė europinio lygio valstybė, kad Vilniaus pilių kompleksas niekuo nenusileidžia nei Vavelio karalių rūmams Krokovoje, nei rūmams kitoje Europos vietoje.

Nebuvo pamirštos senosios tradicijos ir šiais laikais. Valdovų rūmų griuvėsiuose, po gautais įrengtame „teatre“, koncertavo žymiausi Lietuvos ir užsienio atlikėjai. Čia vyko kelių tarptautinių festivalių renginiai: senosios muzikos „Banchetto musicale“, folkloro „Baltika“ ir „Skamba skamba kankliai“. Pastatytos barokinės operos „Didonė ir Enėjas“ bei „Rudžio išlaisvinimas iš Alčinos salos“. Buvo statomi tokie spektakliai, kaip J. Marcinkevičiaus „Mindaugas“, J. Grušo „Barbora Radvilaitė“. Vyko kompozitoriaus B. Kutavičiaus, smuikininko R. Katiliaus, poetų J. Marcinkevičiaus, K. Bradūno

kūrybos vakarai. Vaidino populiariausi, žymiausi Lietuvos aktoriai: D. Banionis, R. Adomaitis, V. Rumšas, R. Arbačiauskaitė, L. Noreika, dainavo V. Noreika, V. Povilionienė, ir daugelis kitų. Koncertavo daugelis chorų, orkestrų, solistų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Rusijos, Lenkijos, Latvijos, Vokietijos, Italijos, Ispanijos, Anglijos, Baltarusijos. Na, o maestro Petro Vyšniausko kartu su Valdovų rūmų paramos fondu organizuojamų renginių, skirtų rūmų atstatymui, svarbą sunku pervertinti.

Tikėkimės, kad atstatytame Valdovų rūmų teatre matysime aukščiausio lygio operos solistus, muzikantus, atlikėjus, aktorius...

Šioje vietoje įrengtoje scenoje (ji yra rusyje „D“, po buvusio sosto mense) vykdavo spektakliai, koncertai, susitikimai... Konkertuoja Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ etnografinis ansamblis „Sedula“, vadovė D. Steponavičienė - „Rugiaveidė“.

APIE BAISIAUSIUS LAIKUS

Iki šiol pasakojome apie mažiau ar daugiau gerus laikus. Apie laikus, kai Lietuva buvo lygiateisė, lygiavertė valstybė, arba visomis išgalėmis kovojo, kad tokia būtų. XVII a. viduryje prasidėjo įvykiai, kurie iš esmės nulėmė tolesnį Lietuvos valstybės žlugimą. Kas vyko XVII a. viduryje Lietuvoje, Vilniuje.

1648 m. Merkinėje miršta karalius Vladislovas Vaza, Zigmanto Vazos sūnus. Jo laikais dar labiau įsigalėjo bajorai. Jie dar labiau suvaržė karaliaus teises, neleido jam laikyti kariuomenės, tedavė tik 1200 vyrų asmens sargybai.

Į sostą atsisėdo Vladislovo brolis Jonas Kazimieras. Jo valdymo laikais įsigaliojo bajorų „auksinė laisvė“ – teisė sakyti „veto“. Ypač „išgarsėjo“ 1652 m. bajoras Sicinskis (Maironio poemos „Čičinskas“ prototipas). Auksinė laisvė – liberum veto – tai Lietuvos-Lenkijos Seimo nario teisė protestuoti ir panaikinti bet kokį Seimo nutarimą. Taip 1652 m. bajoras Sicinskis sužlugdė Seimo darbą sprendžiant valstybės gynybos klausimus.

Ukrainos kazokai, vadovaujami etmono Bogdano Chmelnickio, sukyla prieš lenkus ir su totorių pagalba visiškai pasteruosius sumuša, nusiaubia ponų dvarus, žudo ponus. Sukilimas tęsėsi nuo 1648 m. iki 1654 m.

1653 m. spalio 1 d. Bogdanas Chmelnickis pasidavė Rusijos carui Aleksejui Michailovičiui. Maskvos susirinkimas „sutiko“ priimti Ukrainą į Rusijos sudėtį... 1654 m. pavasarį caras 27 aktais įteisino Ukrainos susijungimą su Rusija, paliekant šiočas tokias autonomijas. Caras sutiko palikti kazokų kariuomenę su 60 000 karių, paskiriant jų etmonu Bogdaną Chmelnickį. Maskvos kariuomenė susijungė su Ukrainos kazokais. Vieni sako, kad ta jungtinė kariuomenė turėjo 200 000 karių, kiti – kad 400 000. Norintys detaliau susipažinti su šių

įvykių peripetijomis, chronologija: kas su kuo kariavo, kas ką sumušė ar pralaimėjo, – skaitykite A. Vitkaus „Lietuvos istorijos įvykių chronologiją“ (Kaunas, 1996 m.) Mus domina įvykiai Vilniuje ir ypač Šventaragio slėnyje, todėl daugiausia apie tai ir kalbėsime.

1654 m. gegužės 15 d. prasidėjo Rusijos ir Žečpospolitos karas (Liublino unijos aktu nustatyta, kad LDK ir Lenkijos Karalystė sudaro bendrą valstybę – Žečpospolitą (respubliką), kurios valdovas Lenkijos karalius ir Lietuvos DK – dabar verčiama kaip Abiejų tautų respublika). Viena kariuomenė, su kuria vyko pats caras, ėmė veržtis į Lietuvą, o kita su kazokais – į Lenkiją.

1654 m. birželio mėn. Švedijos karalius Karolis X-asis Gustavas su dviem armijom per Prūsiją įsiveržė į Lenkiją, trečia armija buvo skirta Lietuvai, kuri ją siaubė iki 1660 m. vidurio. Prie šitų bėdų prisidėjo ir tarpusavio nesutarimai. Nedidelei Lietuvos kariuomenei gintis nuo visų priešų buvo praktiškai neįmanoma.

Palaiapsniui Maskvos kariuomenė užėmė Polocką, Mogiliovą, Mozyrių, Smolenską, Vitebską, 1655 m. pavasarį – Borisovą, Minską. Atsivėrė laisvas kelias į Vilnių.

1655 m. rugpjūčio 7 d. rusų kariuomenė be kovos užėmė Vilnių. Kitą dieną į Vilnių įsiveržė J. Zolotorenkos vadovaujami kazokai. Pirmą kartą Šventaragio slėnyje pradėjo šeiminkauti svetimi. Nė karto joks priešas iki tol nepajėgė užimti pilių, nors pats miestas buvo gan dažnai siaubiamas.

Rusų (dažniausiai vadinama Maskvos) kariuomenė buvo pusiau profesionali. Atlyginimų kareiviams nemokėdavo, bet užėmus kokį nors miestą ar miestelį leisdavo prisiplėšti. Jei tai tiesa (o tiek rusų, tiek kazokų elgesys tai patvirtina), reiškia, kad jie buvo aukščiausios klasės plėšikai.

Prie agresorių grįšime. Pabandykim išsiaiškinti, kodėl taip palyginti lengvai Maskvos kariuomenė ne tik atėjo iki Vil-

niaus, bet ir jį užėmė. Ar niekas nebandė kovoti, niekas nepasitiko priešų? Ar mūsų žmonės buvo bailiai, neraštingi, nieko nemokėjo? Ne. Žmonės čia niekuo dėti. Buvo gabių, talentingų žmonių. (1652 m. Amsterdame Kazimieras Semėnavičius nuo Raseinių išleido knygą „Didysis artilerijos menas“ aprašęs daugiapakopes paraku varomas raketas. Bet reikalingos jos buvo Amsterdame, o ne Lietuvoje). Bėda ta, kad ir priešų buvo per daug, per daug galingi. Jie puolė iš visų pusių, o mūsų žmonės buvo susiskaldę, nevieningi ir neorganizuoti. Ir dar – Lietuvos gyventojai buvo atpratę nuo sunkumų, nesugebėjo tinkamai įvertinti situacijos. Nuo Žalgirio mūšio laikų pustrėčio šimtmečio po Vilnių nevaikščiojo joks priešas. Žmonės, gyvenę europietiškoje šalyje, europietišku papročiu supami, neįvertino, kad rytuose dar viduramžiai.

Užuot bėgę, slėpęsi, manė, kad bus kaip įprasta: apiplėš, atims viską, ką suras, ir leis vėl prasigyventi, kad galėtų ir kita kartą apiplėšti. Šį kartą priešai buvo kitokie.

Šauktinė kariuomenė ginti Vilniaus nesusirinko. Surinkta buvo vos apie 10 000 karių, kurie gynė tiltą per Nerį, kad miestiečiai galėtų pabėgti.

Manoma, kad Vilniuje gyveno apie 40–50 tūkstančių gyventojų. Dalis miestiečių – tie, kurie turėjo kur ir su kuo – žinoma, iš Vilniaus pasitraukė. Dauguma liko. Į Vilnių atbėgo nemažai pabėgėlių iš užimtų Lietuvos miestų.

Štai ką rašo lenkų istorikas L. Kubala: „...kitą dieną su 12 arklių kinkyta karieta ir puošniai apsitašęs iškilmingai įvažiavo į Vilnių pats caras... per patiestą raudoną gelumbę, o prie pat pilies – per raudoną aksomą, rastą Vilniaus pirklų sandėliuose...“

Įsiveržė į miestą Zolotorenkos (B. Chmelnickio žento) vadovaujami kazokai „žudė visus: vyrus, vaikus, net šunis, kates, plėšė miestą, išversdami viską nuo palėpių iki rūsių,

ištuštėjo prekių sandėliai, privatūs namai, bažnyčios, vienuolynai...“ Dideliu grobiu džiaugėsi ir stebėjosi net pats caras. Kareiviams buvo leista tris dienas daryti, ką nori. Jie ir nesivaržė.

Per tris dienas išžudyta apie 25 tūkstančiai gyventojų, plėšta, grobta. Sukauptas turtas tuojau iš Lietuvos buvo išgabentas į rytus ir tuomet: „Maskvos turguje galima buvo už menką pinigą pirktis sidabrinčius, auksinius indus, kilimus, karietas, brangius baldus, kokių rusai nė regėt nebuvo regėję...“

Po to Vilnius buvo padegtas ir degė 17 parų. Atmenant, kad didesnė miesto dalis buvo medinė, nesunku įsivaizduoti, kaip jis atrodė po gaisro.

Maskvos kariuomenė buvo labai galinga, bet turėjo ir vieną trūkumą – jai reikėjo daug maisto. Užsitęsios kovos priverė išvesti didesnę caro kariuomenės dalį. Nualintas Vilnius ir jo apylinkės neįstengė išmaitinti didelės įgulos. Didžioji Rusijos kariuomenės dalis pasitraukė, liko apie 1500 karių įgula.

Nors visas Vilnius buvo nusiaubtas, pilys išliko nenukentėjusios. Čia ne tik gyveno pusantrą mėnesio pats caras Aleksėjus Michailovičius, bet ir jo paskirtas vaivada kunigaikštis Michailas Šachovskis. Pasitraukus didesnei kariuomenės daliai, mieste paliktai 1500 kareivių įgulai vadovavo Danila Myšeckis. Kadangi atiduodama Vilnių mūsų valdžia nesugriovė gynybinių įrenginių, šis dalinys įsitvirtino neprikaištingai.

Lietuvos kariuomenė, vadovaujama Mykolo Kazimiero Pačo (to paties, kurio lėšomis Vilniuje pastatyta šv. Petro ir Povilo bažnyčia) 1660 m. atsiėmė miestą, bet pilyje likęs Maskvos kariuomenės dalinys dar net 17 mėnesių sugebėjo priešintis... Iš pilies buvo apšaudomas miestas, iš miesto – pilis. Kovų būta atkaklių. D. Myšeckis neva įsakęs įkišti į patranką įkalbinėjusį pasiduoti šventiką ir šauti juo į Lietuvos kariuomenę.

Paskutinė žiema buvo labai šalta, ir Maskvos kariuomenės kareiviai labai šalę. Tada labiausiai nukentėję Valdovų rūmai ir kiti pastatai. Kareiviai, bijodami sušalti, degino viską, kas degė. Plėšė balkius, grindis, langų rėmus, duris ir kūreno. Nuo tų plėšimų ir nuo apšaudymų Valdovų rūmai labai nukentėjo. Tik 1661 m. gruodžio pradžioje pilis buvo atkovota. Už žiaurumą patys Maskvos kariai suėmė D. Myšeckį ir nubaudė mirtimi. Rotušės aikštėje jam buvo nukirsta galva, o budeliu buvo paties Myšeckio virėjas.

Ypatingu žiaurumu pasižymėjo kazokai ir ypač jų vadas J. Zolotorenka. Gali būti, kad iš tų laikų mūsų tautoje išlikęs žiauraus kazoko įvaizdis. Visur, kur tik jie pasirodydavo, liedavosi kraujas. Apie jų žiaurumus buvo kuriamos legendos. Girėdi, žiauriojo kazokų vado net žemė nenorėjusi priimti, ir jis galą gavęs tik sudegęs kartu su cerkve...

Legendos legendomis, bet pasiduodamas Maskvos dalinys susprogdino visas savo parako ir kitų sprogstamų medžiagų atsargas, kad priešui neatitektų. Jos buvo saugomos C rūsyje. Šitas rūsys itin tiko tokiam reikalui. Į jį galima buvo patekti tik iš D rūšio. Į pastarąjį taip pat vienintelis įėjimas iš kiemo. Durys tvirtos, sienos storos – tikra saugykla.

Susprogus sprogmenims labiausiai nukentėjo lubos. Visų aukštų perdangos išlėkusios aukštyn, žinoma, krito žemėn. Kas buvo žemiau, žemiau ir atsidūrė, kas buvo aukščiau – ir atsidūrė aukščiau. Taip ir liko kaip tortas – sluoksnis po sluoksnio. Kadangi rūmų niekas neremontavo, neatstatinėjo, vėliau dargi užvertė šiukšlėmis, žemėmis – viskas ir išliko iki mūsų dienų. 1655–1661 m. kovų metu Vilniaus pilys buvo labai apgriautos, dauguma pastatų sudegė. Net ir katedra liko sudaužytai skliautais, užversta sušalusiais lavonais.

Kad geriau įsivaizduotume 1655–1661 m. karo su Maskva padarinius, vienas palyginimas: 1648 m. LDK gyveno 4 546 368 žmonių, 1667 m. – 2 346 000 žmonių, arba tik 54%.

Ką apie tai papasakojo Valdovų rūmų liekanų tyrinėjimai? Atkasus C rūsio pamatus, į akis krito pietinėje pamatų dalyje išlikusi nenuardyta plytų sienelė. Kodėl? Visos plytos paimitos, o šitos ne. Pasirodo, kad šitų plytų vidinė pusė išsilydžiusi, be to, ir visos rūsio sienos pajuodusios nuo degėsių. Kad ši plyta (Vytauto laikų meistrų gaminta) lydytusi, reikia mažiausiai 1200°C temperatūros. Malkomis galima pasiekti 500–550°C. Pradėjus aiškintis, kas ir kodėl čia atsitiko, išryškėjo visa ši istorija.

Nors šis rūsys yra labiausiai nukentėjusi Valdovų rūmų vieta, ji labai daug papasakojo apie čia stovėjusių pastatų statybą, architektūrą. Čia surasti spaudai pinigams daryti, bet – svarbiausia – tai, iš ko ir kaip rūmai pastatyti. Atskleista, iš ko padarytos rūsio lubos, pirmo aukšto grindys, antro aukšto lubos, antro aukšto grindys ir t. t. – iki pat stogo. Kadangi po sprogimo ši vieta atrodė labiausiai netinkanti remontui, čia niekas nieko nedarė iki pastato nugriovimo. Nugriovus Valdovų rūmus, ši vieta buvo užversta žemėmis, išlyginta ir sulaukė mūsų dienų. Radinių (žinoma, ne tik iš šios vietos) aptikta labai daug. Po A. Šliozbergo namu visi rūšiai prikrauti plytų, plytelių, karnizų ir kitų autentiškų radinių.

Kas šeimininkavo tuo metu Valdovų rūmuose?

Po Žygimanto I-ojo Kęstutaičio (1432–1440) mirties Lietuvos ponai didžiuoju kunigaikščiu išrenka Kazimierą (1440–1492).

Sekantis Didysis Lietuvos kunigaikštis buvo Aleksandras (1492–1506). Po jo mirties didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu tapo Žygimantas II-asis Senasis (1506–1548).

Žygimantas III-asis Augustas (1544–1572), paskutinis Gediminaitis.

Henrikas Valua, viešpatavęs keletą mėnesių, pabėgo į Prancūziją.

Sekantis Lietuvos-Lenkijos valdovas buvo Steponas Batoras (1576–1586).

Prasidėjo Vazų dinastija. Zigmanto Vazos (1587–1632), jo sūnaus Vladislovo Vazos (1632–1648) ir Vladislovo jaunesniojo brolio Jono Kazimiero Vazos (1648–1669) valdymo laikais galutinai susiformavo valstybės vadovų ir bajorijos santykiai: valdovui – minimali, reprezentacinė valdžia, o bajorijai – neribota laisvė.

Visais laikais nuolat vykdavo karai. Jie baigdavosi įvairiai: ir pergalemis, ir pralaimėjimais. Tik nuo valdovo gebėjimo, valios, ryžto priklausė, kur turtai nueis. Menui, grožiui, kultūrai, švietimui ar, priešingai, karams, baliams ir kt. Matyt, kad po didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto Lietuvoje neatsirado tokios stiprios asmenybės, tokio talentingo vadovo, politikos, kuris po mirties paliktų tokią tvirtą valstybę, kurios šimtmečius nedrįstų niekas pulti.

Mįslė

7. Ar buvo mūsų aprašomų įvykių laikais Lietuvos žmonės parduodami į vergiją?

APIE „SEVERO ZAPADNIJ KRAIJ“

Šiek tiek neįdomių, bet reikalingų faktų apie tai, kas vyko po 1665–1661 m. įvykių.

1667 m. Andrusavos kaime (į šiaurę nuo Smolensko) tarp Rusijos ir Žečpospolitos buvo pasirašytos 13,5 metų paliaubos.

1668 m. karalius Jonas Kazimieras, nepajėgdamas sutvarkyti valstybės, atsisakė sosto. Tai bene paskutinis iš vadovų, garbingai atsisakęs šio titulo.

Po to valdė Mykolas Kaributas Višnioveckis (1669–1674), Jonas Sobieskis (1674–1696), Fridrichas Augustas II-asis (1697–1733), Fridrichas Augustas III-asis (1734–1763).

1701–1709 m. švedų karalius Karolis XII siaubia Lietuvą. Lietuvos-Lenkijos valdovui Fridrichui Augustui II-jam „padedantis“ Petras I-asis taip pat nesėdi rankas sudėjęs. Kenčia Lietuva, o santykiai baigiami aiškintis prie Poltavos.

1709–1711 m. Lietuvoje badas. Vien 1710 m. „... Vilniuje mirė apie 20 000 krikščionių ir 4000 žydų“. Kitur dar daugiau. Kai kur, pvz., Radviliškyje, neliko nė vieno žmogaus.

Rusijos įtaka stiprėjo. 1717 m. caro generolas Dolgorukis Seime padiktavo sąlygas, kaip turi gyventi Lietuva-Lenkija. Apribota etnonų valdžia, Lenkija galėjo turėti tik 18 000, o Lietuva 6000 kareivių, paliktas „Liberum veto“. Nors 1717–1772 metais karų pačioje Lietuvoje nebuvo, kilus Europoje vadinamajam 7 metų karui, ypač nukentėjo Lietuva, per kurią perėjo net kelios į Prūsiją ir atgal žygiavusios rusų armijos, nesiprašydamos jokio leidimo, siaubdamos, plėšdamos. Nesustabdomai artėjo I-asis Lietuvos ir Lenkijos padalijimas.

1763 m. mirė Augustas III-sis. 1764 m. su Jekaterinos II-osios atsiųstos kariuomenės pagalba Lenkijos karaliumi buvo išrinktas prorusiškos politikos šalininkas Stanislovas Augustas Poniatovskis.

1772 m. buvo oficialiai pasirašytas Žečpospolitos žemių pasidalijimo traktatas. Respublika neteko apie 4 000 000 gyventojų. Rusijai teko 93 000, Prūsijai 36 000, o Austrijai 81 000 kv. kilometrų žemių.

1793 m. – II-ais respublikos padalijimas.

1794 m. Kosciuškos sukilimas buvo pretekstas III-jam Žečpospolitos padalijimui. Suprantama, kad sukilimas mažiausiai ką lėmė – viskas buvo nuspręsta gerokai anksčiau. 1795 m. spalio 24 d. Peterburge Rusija, Austrija ir Prūsija pasirašė konvenciją dėl trečiojo jungtinės valstybės padalijimo. Lietuvos valstybės nebeliko. Atsirado „severo zapadnij kraj“ (lietuviškai – šiaurės vakarų kraštas) Rusijos imperijos provincija.

Trumpai aprašyti 130 metų įvykiai Lietuvoje ir šalia jos, kad turėtumėte supratimą, koks sudėtingas šis laikotarpis.

Na, o kas darėsi Šventaragio slėny? Rūmai ir visi kiti pastatai labai apgriauti, apie atstatymą nekalbama. Kam? Valstybėje bent dvi sostinės: Vilnius ir Krokua. Sugriauta čia, sostinė savaime perkeliama ten. Vilnius palaipsniui tampa eiliniu miestu. Nors Valdovų rūmai buvo pastatyti labai kokybiškai, stogas, medinės pastato dalys labai nukentėjo. Toks apgriautas pastatas išstovėjo per 130 metų. Iki XVIII a. vidurio iš viso nebuvo naudojamas, vėliau pirmuose aukštuose leista apsigyventi miestiečių šeimoms. Taip sulaukta III-jo padalijimo.

Į Vilnių iš Maskvos paskirtas gubernatorius. Vienas iš pačių pirmųjų „darbų“ buvo nugriauti Valdovų rūmus, oficialiai skelbiant, „kad miestiečiai nenukentėtų“.

Neatsirado Vilniuje tokių, kurie sutiktų nugriauti Valdovų rūmus. Tam tikslui iš Kremenčiugo pasikviestas pirklys Moisejus Sluckis. Už šią teisę jis prižadėjo 15% griauamo pastato plytų atiduoti miestui. Pagal sutartį, rūmus turėjo nugriauti iki žemės paviršiaus.

Tyliai tyliai buvo siekiama ištrinti iš atminties tai, kad čia ne „iskonno ruskije zemli“, ne slavų kraštai, kaip visą XIX amžių visam pasauliui buvo aiškinama.

Jeigu ateitumėte pasižiūrėti į atkastas Valdovų rūmų liekanas, pastebėtumėte, kad sienos nuardytos nevienodai. Pietinio korpuso šiaurinės sienos gerokai aukštesnės, o kitur – beveik rūsio grindų lygio. Kodėl taip yra? Jei prisimenate, rašant apie Šventaragio slėnį pasakojome, jog buvo nuo kalno nutįsusi smėlio kalva. Pietinio korpuso šiaurinė siena išmūryta tos kalvos pietiniame pakraštyje (ypač D rūsyje). Išlikusi beveik visa rūsio siena su perdengimo liekanomis, kurių dėka nesunkiai galima įsivaizduoti, kaip atrodė rūsysis, kaip išmūrytos sienos, kokie buvo skliautai. Tais laikais statydavo šitokias pilis-tvirtoves taip, kad tarp atskirų kambarių esanti siena eitų per visus aukštus, todėl ir visos patalpos, nuo rūsio iki antro aukšto, buvo vienodos. Vadinasi, jei žinai, kaip atrodė kuri nors viena patalpa, galima pasakyti, kaip atrodė ir buvusios virš jos arba po ja. Skyrėsi tik apdaila, puošyba.

Griaunant rūmus neišliko viršutinių aukštų, todėl labiausiai abejojama, kaip atrodė trečias aukštas. Atskiros sienų, karnizų detalės surastos. Be to, tuo pat metu buvo statomi panašūs rūmai ir kitur, pvz., Krokuvoje, Vavelyje.

Ir dar. Išlikusios Valdovų rūmų liekanos nukentėjusios nevienodai. Tai ne tik M. Sluckio kaltė. Kai kurios vietos ardytos ir 1830–1831 m. kasant gynybinį griovį – saugantis sukilėlių. Rusijos kariuomenės buvimo metu iškastas ne vienas griovys, nutiestas ne vienas vamzdis. Arba štai lenkų laikais skersai visą pietinį korpusą nutiestas vamzdynas, skirtas telegrafo-telefono linijai. Svarbu ne tai, kad jį nutiesė. Matyt, reikėjo. Įdomiausia, kad jis nutiestas per pačių seniausių pastatų griuvėsius.

APIE ABRAOMĄ ŠLIOZBERGĄ

Rūmus, pagal sutartį su Vilniaus gubernatoriumi, nugriovė Moisejus Sluckis, pirklys iš Rusijos Kremenčiugo miesto, esančio net už Poltavos. Pasidarbavo iš peties. Per porą metų iš Valdovų rūmų liko tik pamatai... Tuo metu jo tautietis, vilnietis Abraomas Šliozbergas, kažkokiu būdu sugebėjo gauti leidimą ir iš pusplyčių pasistatė sau namą.

Kad ir kaip ten būtų, reikia atiduoti jam pagarbą – nieko iš to, kas buvo išlikę, nesugriovė. O išlikę buvo nemažai. Išliko rytinio korpuso sveikut sveikutėlis rūsysis (A), virš kurio stovi A. Šliozbergo namas, taip pat dalis Vytauto laikų pastato sienų. Virš jų jis pastatė modernesnį, patogesnį ir pakankamai virtą namą.

A. Šliozbergo namas (buvę respublikiniai pionierių ir moksleivių rūmai).

Šiuo pastatu Šliozbergas neilgai džiaugėsi. Pirmiausia – Napoleono žygiai link Maskvos ir atgal, suirutės, badas... Po to prasidėję neramumai, pasirošimas 1831 m. sukilimui.

Jei tik Šliozbergas būtų žinojęs, kas laukia šio sandėrio, kažin, ar būtų ėmėsis šios statybos. Caras atėmė iš jo šį pastatą ir čia įkūrė kariuomenės štabą, o aplinkui – kareivines. Žodžiu, visą kareivišką miestelį. Ši vieta ilgai tokia buvo – pusantro šimto metų. Rusų kariuomenės dalinys čia gyveno iki I-ojo Pasaulinio karo pabaigos. Po jų įsikūrė lenkų kariuomenė, 1941–1944 m. – vokiečiai. Po II-ojo Pasaulinio karo kurį laiką (kol remontavo karų apgriautus vyskupų rūmus) šiame pastate buvo sovietinės Lietuvos aukščiausioji taryba. Vėliau jis atiduotas pionieriams. Daugelis senesnės kartos vilniečių, apsilankę ekskursijoje po pilies griuvėsius, pasakoja, kaip šituose rūmuose šokę, dainavę. Jaunimas yra jaunimas, ir dažnai ten, kur jis pabūna, reikia kapitalinio remonto. Ačiū Šliozbergui: jis taip gerai surentė pastatą. Net pionieriai jo neįveikė. O tyrinėtojai čia rado daug griuvenų, anglių, šiukšlių ir kitokio šlamšto. Pusę metų vargo, kol viską išvalė...

APIE CARĄ, KURIS BIJOJO...

Manyti, kad po III-ojo padalijimo šviesiausi Lietuvos protai, tauta susitaikė su svetima valdžia, būtų klaidinga. Turbūt nebuvo nei dienos, nei savaitės, kad nebūtų ieškoma kokios nors išeities.

Naujas XIX amžius padovanojo pasauliui Napoleoną. Jo veikla šimtmečio pradžioje glaudžiai susijusi ir su Lietuva.

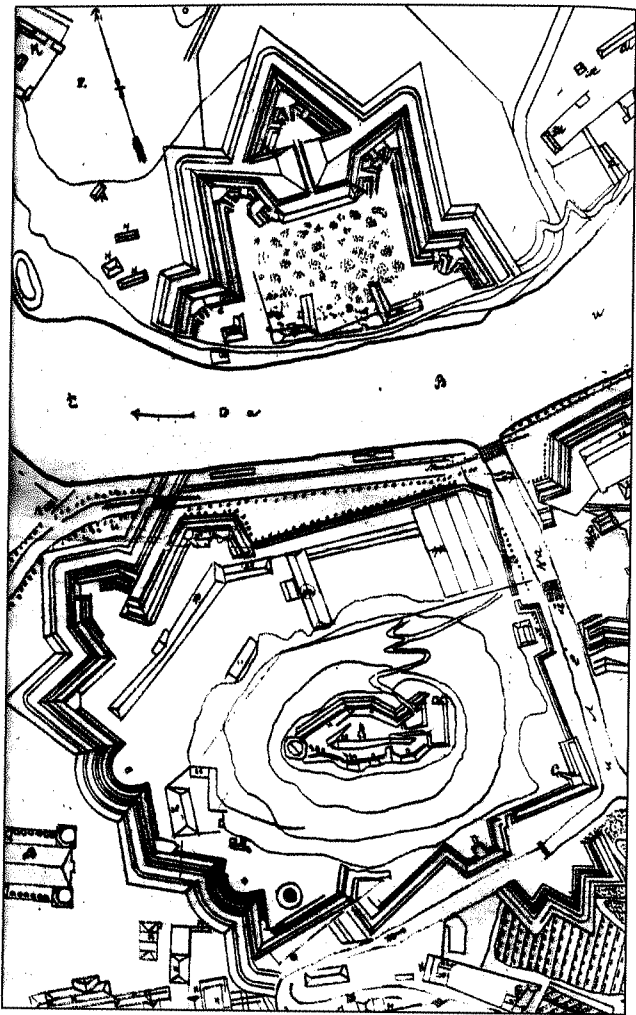
1807 m. Napoleonas nugalėjo Prūsiją ir įkūrė nepriklausomą Varšuvos lenkų kunigaikštiją. Aktyvių veiksmų ėmėsi ir Lietuvos bajorija. Išsirinkusi savo atstovu prorusiškų pažiūrų Mykolą Kleopą Oginskį, pasiuntė į Maskvą tartis su caru. Oginskis tikėjosi įkurti Lietuvos kunigaikštiją su caro palaiminimu. Žinoma, nieko neišėjo.

1812 m. Napoleonas Kaune persikėlė per Nemuną. Apie Lietuvos savarankiškumą kaip caras Aleksandras I-asis, taip ir Napoleonas oficialiai diplomatiškai nieko nežadėjo. Iš visos Lietuvos rusai kartu su Oginskiu išsikraustė.

Kas dėjosi Lietuvoje 1812–1813 m. daug rašyta. Prancūzmetis labai daug Lietuvai kainavo: plėšė Napoleono kariai. Po to reikėjo išmaitinti didžiulę rusų armiją, siunčiamą prieš Napoleoną.

1815 m. Vienoje įvyko kongresas. Varšuvos kunigaikštija buvo paversta Lenkų karalyste, o karalium pripažintas caras. Lietuvos bajorija visomis išgalėmis siekė atgaivinti Lietuvos kunigaikštiją, bet... Tiek caras Aleksandras I-asis, tiek vėliau Nikolajus I-asis kategoriškai atsakydavo: Lietuva esanti Rusijos provincija ir todėl jos negalima prijungti prie Lenkijos. Buvo skelbiama, kad Lietuvos žemės... „nuo amžių buvusios rusų kultūros įtakoje“...

Šviesių minčių centru tapo Vilniaus universitetas. Studentų draugijos – filomatai ir filaretai, Adomas Mickevičius, „juodųjų brolių“ organizacija ir t. t. ir t. t.

1831 m. caro armijos gynybinio griovio schema.

Aktyvi žemaičių veikla. Apie vyskupą Juožą Arnulfą Giedraitį (1754–1838) Alsėdžiuose, o vėliau Varniuose būrėsi bajorai. Dionizas Poška, Simonas Stanevičius, kunigai Silvestras Valiūnas, Antanas Strazdas ir ypač Simonas Daukantas ir Motiejus Valančius.

Viskas vyko taip, kad organizuotam pasipriešinimui prieš okupantus reikėjo tik kibirkštis. Kibirkštis atsirado – revoliucija Prancūzijoje. Jos paskatinti sukyla lenkai ir pasiskelbia atsiskiria nuo Rusijos.

Turtingiausi Lietuvos magnatai paskubėjo pareikšti iškilmą carui, bet dauguma bajorų, ypač jaunimas, aktyviai prisidėjo prie lenkų ir 1831 m. sukilo.

[vertinant buvusią situaciją reikėtų pasakyti: tai buvo milžiniškas noras, milžiniškas dvasinis pakilimas, neparemtas nei organizuotumu, nei finansais, nei ginklais, nei mokėjimu.

Kas gi dėjosi Vilniuje? Žinoma, kad caras labai bijo šio sukilimo. Vilniaus centre, apie Gedimino kalną, įrengė tvirtovę. Iškasė 10 metrų pločio, pustrėčio metro gylį vingiuotą griovį ne tik apie kalną, bet ir už Vilnelės ir net už Nėries. Griovys ėjo kaip tik per Valdovų rūmų „C“, „D“ ir „E“ rūsius. Sienos gerokai apgriautos, bet, matyt, buvo sunkiai įveikiamos rusų kareiviams. Iš vidinės pusės supylė pustrėčio metro aukščio pylimą, už jo sustatė patrankas. Kai sukilėliai puls – šaudys, kad niekas negalėtų užimti šios tvirtovės, negalėtų išvyti atėjūnų. Aplink katedrą ir Valdovų rūmus (kurių tuo metu jau nebuvo) stovėjusius pastatus sulygino su žeme. Jų čia buvo daugiau nei dvidešimt. Tai ir vyskupijos pastatai, ir tribunolas, ir archyvas, ir pilies sargybos pastatas, ir daug pagalbinių pastatų. (Kai kurie pastatai baigti griauti vėliau.) Galutinai nugriauta ir gynybinė sistema: sienos ir bokštai. Išliko tik katedra ir varpinė. Jas nugriauti caras neišdrįso.

Caras Nikolajus I-asis pasižymėjo žiaurumu ir pačioje Rusijoje, ir ypač užkariautuose kraštuose. Žinoma, tokio sukilimo

organizatoriai negalėjo būti nenubausti. Ir baudžiama buvo iš esmės:

- uždarytas Vilniaus universitetas, jo turtas atiduotas įsteigtam rusų universitetui Kijeve;
- Dvasinė akademija perkeliama į Peterburgą;
- nustojo veikti Lietuvos Statutas, jį pakeitė Rusijos įstatymai bei teismai;
- atimta 2890 dvarų;
- atimta bažnyčių žemė, uždaryti kai kurie vienuolynai;
- visa šviesiausia, turtingiausia, protingiausia Lietuvos gyventojų dalis buvo išstremta į Sibirą arba priversta bėgti į vakarus.

Tik dabar plačiau prakalbom apie vieno iš sukilimo dalyvių Igno Domeikos veiklą. O jis įkūrė pirmąjį Pietų Amerikos universitetą, pirmąją Pietų Amerikos Mokslų akademiją, jo vardu pavadinti mineralai, kalnai. O kiek nerusiškų pavardžių sutinkama tyrinėjant Uralo, Sibiro, Tolimųjų Rytų kraštus...

- į užimtus dvarus atkelti ponai su labai nelietuviškomis pavardėmis.

- pirmą kartą iš Rusijos buvo išstremti „blogi“ rusai - sentikiai ir apgyvendinti Lietuvoje (žinoma, ir kitose okupuotose žemėse).

Po sukilimo numalšinimo rusai gaudė sukilėlius po kaimus, miškus, kankino, trėmė... Buvo panaikinta Lenkijos karalystė, kraštas padalintas į gubernijas, įjungtas į imperiją.

Suduotas pats skaudžiausias smūgis Lietuvos **valstybin-gumui**. Nepalyginamai skaudesnis nei 1863 m., apie kurį ir daug, ir gražiai prirašyta. Buvo sunaikintas valstybės elitas, šviesuomenė, patirtis.

APIE PASLĖPTUS GALUS

Nors 1831 m. sukilimas buvo žiauriai numalšintas, vilties nesunaikino. Simonas Konarskis jau 1839 m. buvo sušaudytas už slaptų organizacijų kūrimą.

Užaugo nauja karta ir nesutiko ramiai kęsti kitos valstybės spaudos. Progų būti nepatenkintiems – į valias: rekrutai, nepakeliami mokesčiai, egzekucijos, nežmoniškai vykdomas baudžiamos panaikinimas. 1863 m. prasidėjo sukilimas prieš carą. Jei 1831 m. sukilime dalyvavo iš esmės dvarininkija, tai šį kartą – visa Lietuva su dalgiais, spragilais. Atsirado nauji vadai – Z. Sierakauskas, A. Mackevičius, K. Kalinauskas ir kiti.

Žinoma, sukilimas negalėjo pavykti ir nepavyko. Caro imperija buvo per daug galinga. Jei būtų pavykę nugalėti 30–50 tūkstančių kareivių, būtų atsiuntę 100 tūkstančių ar daugiau – tiek, kiek būtų reikėję.

Svarbiausia, ko joks caras negalėjo įveikti, tai ne tik kraščiuose, bet ir pačioje Rusijoje kylančios demokratijos bangos. Užgesinti laisvės troškimo negalėjo niekas. Ir Muravjovo „koriko“ siautėjimas, malšinant, baudžiant sukilėlius, ir spaudos lotyniškais raidėmis draudimas, ir pastangos nugirdyti tautą, su kuo kovojo Motiejus Valančius, ir bažnyčių uždarinėjimas rodė, kad caras, sėdėdamas aukštai soste, nesupranta besikeičiančio pasaulio, mano, kad yra nebaudžiamas, nenugalimas, amžinas.

Atimtame iš A. Šliozbergo pastate (Pionierių rūmuose) apsigyveno kariniai komendantai; aplinkiniuose pastatuose įsikūrė kariuomenės dalinys su visa amunicija ir ginklais.

Kaip jau rašėme, visus pastatus juosė apsauginis griovys.

1878 metais tvirtovę imta naikinti. Buvo pradėtas užkasinėti apsauginis griovys. Šie darbai tęsėsi apie 10 metų ir,

matyt, vyko sunkokai, nes 1888 m. Žemutinės pilies plotai, kuriuose buvo kariniai įtvirtinimai, perduoti miestui. Buvo, matyt, nuspręsta, kad miestui niekas negresia. Visoje teritorijoje nuo Katedros iki Nacionalinio muziejaus, nuo kalno iki Barboros Radvilaitės gatvės buvo įrengtas skveras, pasodinti medžiai. Vieta, kurioje kažkada stovėjo Lietuvos valstybės pasididžiavimas, valstybės centras, Lietuvos valdovų rūmai, virto skveru, gerai pažįstamu seniesiems vilniečiams. Skveras su takais, suoliukais, su vaizdu į kalną, ant kurio puikavo si Gedimino pilies vakarinis bokštas ir rūmų griuvėsiai. Vakarinio bokšto vaizdas gražus, patrauklus ir daugumai Lietuvos gyventojų nekeliantis jokių nereikalingų klausimų. Maždaug toje vietoje, kur dabar stovi paviljonas į Valdovų rūmų griuvėsius įeiti, turistai mėgdavo fotografuotis (žr. nuotr. IV viršelyje). Lietuviai didžiuojasi savo senove, savo Gediminu, jo legenda, jo pilimi.

Jei čia būtų ne didžiulės, galingos Lietuvos valstybės sostinė, gal ir pakaktų tokios pilaitės. Bet čia buvo europinio lygio, aukštos kultūros, besivaržančios su Krokva ir kitais Europos miestais, sostinė. Pabandykit užlipti ant kalno ir įsivaizduoti, kur turėtų dėtis valdovo dvaras, svita, kariuomenė, ginklai, maistas ir visa kita, jei ten gyventų karalius. Kamarasko nupieštas 1894 m. aukštutinės ir žemutinės pilies vaizdas įdomus tuo, kad žemutinę pilį jis nupiešė taip, kaip ji buvo nupiešta senųjų dailininkų, o aukštutinę tokią, kokios jis norėjo. 1894 m. svarbiau buvo ne tiesa, o viltys, svajonė, pasididžiavimas savo senove.

Tai, ką matome ant kalno, yra iš esmės gynybinio bokšto liekanos. Iš Gedimino laikų išlikę tik kunigaikščių rūmų griuvėsiai, vakarinio bokšto apatinė dalis ir sienos dalis.

Ne tik šis skveras buvo „sutvarkytas“. Kalno šlaitai apaugo medžiais. Tai labai kenkia – negali susidaryti stora, tvirta velėna, kuri geriausiai sutvirtina šlaitus. Medžių šaknys juos

ardo. Įrengtas dabartinis takas į kalną. Iki tol patekti ant kalno buvo galima tik senuoju, nuo Taikomosios dailės muziejausėjusiu, labai stačiu keliu.

APIE PAMINKLUS ATĖJŪNAMS

Vilnius buvo toks miestas, kuriame kiekviena svetima valdžia labai norėjo save įamžinti. Sovietiniai herojai (leninai, dzeržinskiai ir kiti) atsidūrė ten, kur jiems ir vieta – Grūto parke. Ten pat labai tiktų ir žymusis Muravjovas-Korikas, pasižymėjęs ypatingu žiaurumu, malšinant 1863 m. sukilimą. Jo paminklas stovėjo prieš dabartinius Lietuvos Prezidento rūmus Daukanto aikštėje. Apie šį paminklą pasakojama daug pikantiškų dalykų. Studentai, keršydami Muravjovui už jo juodus darbelius, paminklą ištepė vilko taukais. Šunų (tų tikrų – keturkojų) ir anais laikais buvo apstu: subėgo daugybė ir užuosdami vilko kvapą puolė, lojo, urzgė...

Niekaip negalėjo suprasti, ko tie šunys siunta, kodėl jiems nepatinka Muravjovas... Tik vėliau suprato, kur šuo pakastas, ir nemažai paprakaitavo, kol „nuprausė“ „jo didenybę“. Traukdamiesi 1914 m. rusų daliniai pasiėmė kartu ir savo „brangenybę“.

Vienas paminklas svetimiems dievams vis dėlto buvo pastatytas ir Šventaragio slėnyje – imperatorei Jekaterinai II-ajai. Jis stovėjo Katedros aikštėje. Pastatytas amžiams, beveik kaip Leninas Lukiškių aikštėje. Bet, kaip matote, jų nėra.

APIE TAUTŲ DRAUGYSTĖS MUZIEJŲ

Kalno papėdėje esančiame pastate, labiausiai žinomame kaip buvusieji Pionierių rūmai, pastaruoju metu įsikūrė Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“. Tai tie, kurie nekreipdami dėmesio į jokias negandas ar trukdymus, atkasė neįkainojamus turtus.

Pionierių rūmai nepatenkino išaugusių poreikių, be to, ir vieta netikusi – jokio normalaus ryšio su miestu. Kai buvo pastatyti nauji Respublikiniai pionierių ir moksleivių rūmai, iškilo problema – ką daryti su senuoju pastatu. Sugalvota, kad čia galėtų būti Tautų draugystės muziejus. Tų svečių svetelių buvo daug, dovanų visokių dar daugiau. Apžiūrėjo patalpas – viskas gerai. Tiesa, nėra kur įrengti tualetus ir rūbinę. Na – argi tai problema XX a. pabaigoje? Pietiniame pastato gale buvo nutarta iškasti tranšėja, įrengti čia tualetus ir rūbinę. Vos pradėjus kasti, rastos buvusių pastatų liekanos.

Apie jas mūsų mokslininkai žinojo, tačiau buvo manoma, kad tai karalienės Bonos laikais italų meistrų, reiškia, nelietuviškų, statytų rūmų liekanos.

Tai atsitiko 1987 m., kai per Lietuvą ritosi atgimimo, patriotinio pakilimo, noro žinoti tai, kas buvo slepiama, banga.

Drašūs buvo tų laikų studentai. Per visas žiniasklaidos priemones – laikraščius, radiją – pakėlė tokį triukšmą, kad valdžiai neliko nieko kito, kaip sudaryti mokslininkų grupę. Tegu pakasinėja, vis tiek nieko gero neras. O šie ėmė ir atkasė nežinomą, pavogtą Lietuvos istoriją. Tiems „netikėliams“ vadovavo hab. m. dr. Vytautas Urbanavičius.

Taigi iš Tautų draugystės muziejaus nieko neišėjo. Ir gerai.

Prie „genialių“ šios vietos perspektyvos planų reikia pridėti ir dar vieną. Buvo paskelbtas konkursas, buvo paruoštas projektas nutiesti gatvę nuo Pilies gatvės per skverą (buvusius Valdovų rūmus) iki Žygimantų ir Vrublevskio gatvių sankryžos, tiesiai į Mindaugo tiltą. Gerai, kad ir tada atsirado šviesių galvų. Įsivaizduokit, apie kokius kasinėjimus galėtume kalbėti, jei čia būtų buvusi gatvė. Jokius!

APIE TAI, KAD NE ŠVENTIEJI PUODUS LIPDO...

Paryžiuje, po aikšte prieš katedrą Notre Dame, įrengtas archeologinės ekspozicijos plotas. Jo dydis 117 m x 29 m, t. y. 3397 m². Tai stacionariai, labai moderniai įrengta aikštelė-muziejus, viduramžių Paryžiaus miesto, buities ir kultūros panorama. Tai ne Prancūzijos valdovų rūmų liekanos.

Pas mus Vilniuje atkasta bent dvigubai daugiau ploto (dar vyksta kasinėjimai). Tai Lietuvos valdovų rūmų liekanos. Jos unikaliai, netikėtai daugeliui Europos mokslininkų, todėl nelengvai ir pripažįstamos. Jos atskleidžia pačiam Europos vidury vykusių nusikaltimų istorijai, kultūrai, tiesai.

Kodėl pradėti tyrinėti Valdovų rūmų griuvėsiai, jau rašėme. Tyrinėjimai prasidėjo praktiškai nuo nulio. Nei technikos, nei pinigų, nei žmonių... Tikėtasi surasti karalienės Bonos atsivežtų italų meistrų pastatytų rūmų griuvėsius.

Jau pirmas darbas, Abraomo Šliozbergo statyto namo rūsių valymas, užtrukęs pusę metų, parodė, kad čia statyta ne tik renesanso laikais. Tai gotika. Tai Vytauto, didžiojo Lietuvos kunigaikščio, laikų statyba. Tai keitė mūsų supratimą apie šią vietą.

Tolyn – dar gražiau. Atkasti B ir C rūšiai daug atskleidė apie rūmų statybą, etapus, gruntą ir kt. Nekilo jokių abejonių dėl šios vietos reikšmės. Kasinėjant D ir E rūsius paaiškėjo, kad ne Vytautas šitų rūmų pradininkas, kad gerokai prieš jį čia jau stovėjo mūriniai pastatai. Na, o F rūšys ir šalia jo esanti teritorija padovanojo visą griuvėsijų „Pompėją“. Vieno pastato liekanos visiškai atitiko Mindaugo laikų katedros liekanas.

Labai sunkiai prasidėję darbai po truputį įsibėgėjo. Buvo kviečiamos apsilankyti valstybės galvos. Ir nors, mačiusiųjų nuomone, jos nelabai ką supratusios apie kasinėjimus, bet šiokia tokia nauda buvo. Vienas padovanojo traktorių, kitas angarą...

Vytautas Urbanavičius ir Eduardas Kauklys: buvęs ir esamas direktoriai.

Labai sunkiai sekėsi išsaugoti tai, kas atkasta B ir C rūsiuose. Ko tik čia nedaryta! Buvo uždengta pastoliais, ir vis tiek nieko neišėjo. Problema padėjo išspręsti Zarasų gamykla „Polimeras“. Jo angarams buvo duota garantija 5 metams. Jie atlaikė gilią žiemą, kai buvo prisnigta vos ne metras sniego. Tada sulūžo metalinis anгарas, o zarasiškiai garbingai atlaikė.

Dar daug ką būtų galima pasakoti apie darbų eigą, sėkmes ir nesėkmes. Jų buvo begalės. Darbuotojų iniciatyva buvo įrengta scena ir suolai žiūrovams. Kiek džiaugsmo, ir kiek priekaištų dėl neekonomiško pinigų švaistymo... Ir t. t., ir t. t.

Gana apie darbus. Pakalbėkim apie tuos, kurie tuos darbus dirbo. Be jų pačio nuoširdžiausio pasišventimo ir pasiaukojamo triūso nieko panašaus nebūtų padaryta.

Lietuvos Valdovų rūmuose valdovams (didikams) buvo rašomos panegirikos, giedami ditirambai. Norėjosi nors keletą padėkos žodžių pasakyti tiems, kurie to verti.

Tai kas jie?

Per visus penkiolika metų tuos gausius darbus dirbo etatiniai darbuotojai ir gausenės ar ne toks gausus pagalbininkų (studentų, moksleivių, svečių) būrys. Paminėsim pagrindinius kūrybinius darbuotojus, organizatorius.

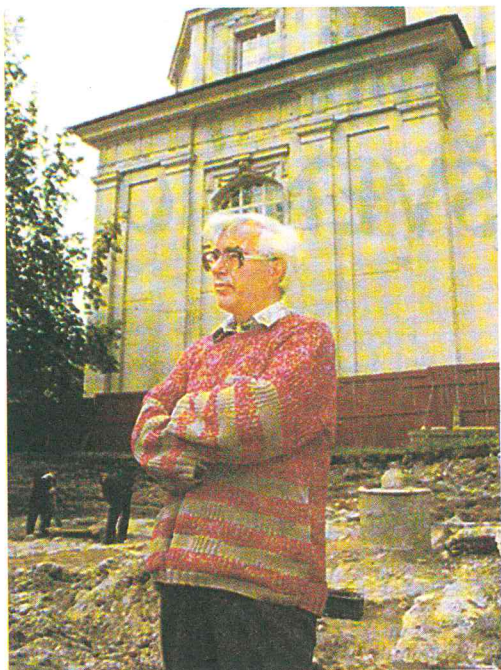
Hab. m. dr. Vytautas Urbanavičius, visų tyrinėjimų siela, protas ir sąžinė. Jis subūrė kolektyvą, organizavo darbą, propagavo tyrinėjimų rezultatus, organizavo leidinių apie tyrinėjimus leidimą ir dar begalę įvairių darbų, netausodamas sveikatos ir jėgų.

Eduardas Kauklys (nuo 2001 m. pabaigos – direktorius) – viso ūkio organizatorius, geologas, turintis didelę darbo patirtį, grunto specialistas. (Jis užminė 4 ir 5 mįsles).

Zita Jarašienė – sekretorė, vertėja iš ir į anglų kalbą, ekskursijų vadovė.

Rimvydas Mockus – inžinierius, kompiuterių specialistas (ši knygutė – jo maketavimas).

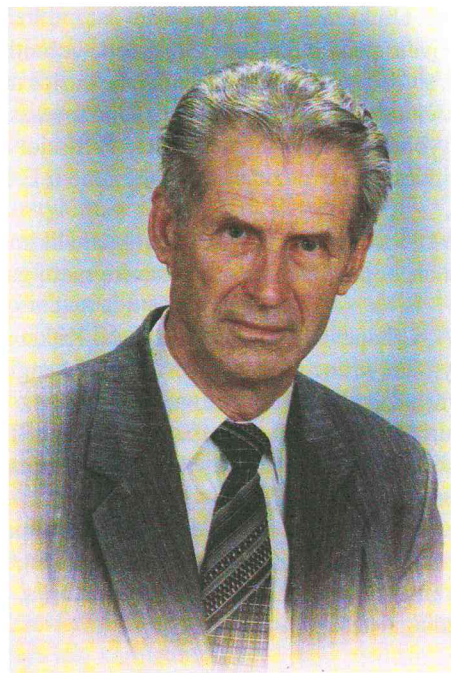
Archeologai. Tik sėkmingo jų darbo dėka galimi atradimai, išaiškinama tiesa, atskleidžiami nežinomi faktai. Ilgą laiką skyriui vadovavo hab. m. dr. Adolfas Tautavičius – vaikščiojanti enciklopedija, sukaupęs sunkiai įsivaizduojamą kiekį archeologinės literatūros, tikras žemaitis, pripažįstantis tik faktus, turintis savo nuomonę ir mokantis ją apginti. Šiuo metu archeologams vadovauja jaunas ir labai perspektyvus dr. Gintautas Rackevičius. Skyriuje dirba D. Steponavičienė (Rugiaveidė), E. Ožalas, E. Remecas ir Ė. ir G. Striškų šeima – kiekvienas specializuojasi savo srityje: ginklų, keramikos, pinigų,

A. Tautavičius

medžio ir medienos, spalvotų metalų ir kt. srityse – tai būsimi mokslų daktarai.

Architektai fiksuoja: matuoja, braižo, fotografuoja, filmuoja visa tai, ką suranda, atkasa archeologai. Vadovas – m. dr. Napoleonas Kitkauskas – dar viena vaikščiojanti enciklopedija, knygų apie Vilniaus pilies, Arkikatedros požemius, begalės aktualiausių straipsnių autorius. Skyriuje dirba R. ir V. Abrauskai (šioje knygelėje panaudotos jo nuotraukos), R. Ašmenaitė, R. Armalaitė, R. Racevičius, S. Lukoševičius.

N. Kitkauskas

Archeologai suranda ne tik statinių liekanas, bet ir daug įvairių kitokių daiktų. Visa tai, kas turėjo kokią nors vertę – išvežta, išgrobstyta, parduota, sunaikinta. Surasti tik tie daiktai, kurie „prazišopsoti“, nepastebėti, užversti žemėmis. Dauguma jų blogos kokybės, surūdiję, aplipę įvairiomis medžiagomis. Tik restauratoriai geba juos atgaivinti, „prakalbinti“. Labai įdomu stebėti, kaip iš krūvos duženų po truputį „gimsta“ puodas ar koklis. Visi Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ muziejaus, esančio A. Šliozbergo name, (ir ne tik) eksponatai restauratorių liesti. Tą milžinišką darbą dirbo A. Skučienė (grupės vadovė), A. Mizgirienė, R. Niunkienė, R. Rudokaitė, D. Baubaitė, A. Laukaitytė.

Na, o įvairiausia burzgianti, braškanti, vežanti, kasanti, plaunanti, siurbianti ir kitokia technika, be kurios nebūtų angarų, tranšėjų, siurblių be kurių būtų neįmanomas joks normalus kūrybinis darbas – tai, anot poeto P. Širvio – murzinų draugu trijulės – K. Grudzinsko, Č. Tverijono ir E. Žemaičio karalystė.

Ir apie D. Ravoič. Tik jai vienai suvokiami likimo vingiai, kaip nefinansuojama įstaiga net pusantrų metų gali nesužlugti...

Apie V. Urbanavičių, A. Tautavičių, N. Kitkauską galite pasiskaityti kad ir enciklopedijose. Tai „trys banginiai“, ant kurių pečių laikėsi Lietuvos valdovų rūmų tyrimai.

Kai kurių talkininkų, deja, tarp mūsų jau nėra. Tai Sigitas Lasavickas ir Vytautas Daugudis. Eruditai, nepaprastai šviesios asmenybės, Lietuvai atsidavę žmonės.

Pirmaisiais tyrinėjimų metais dirbo Albinas Kuncevičius – pirmasis mano mokytojas. Entuziastas, sugebantis užkrėsti kitus, mylintis ir savo darbą, ir Lietuvos istoriją, mokantis labai vaizdingai pasakoti.

Ačiū jiems.

Gan netikėtai pirmaisiais XXI a. metais kilo ginčas, reikia ar nereikia atstatyti Valdovų rūmus. Susiformavo ne tik „pozicija“, bet ir labai triukšminga „opozicija“. Rodos, viskas buvo apsvarstyta, išnagrinėta, priimti atitinkami dokumentai. Staiga pradėtos kelti problemos. Pradėta ieškoti „silpnųjų“ pusių, įrodinėti, kad šitaip daryti negalima, bus sunaikintas autentas, kad nežinoma, kaip tie rūmai atrodė. Atstant nebus naudojamos autentiškos medžiagos, neišlikę brėžinių bei kitos ikonografinės medžiagos. Kad autentiškų liekanų sunaikinimas nusikaltimas istorijai ir kultūrai. Teigiama, kad niekas neištyrinėta, nežinoma. Sakoma, kad bus išleistos milžiniškos lėšos, skriaudžiami pensininkai, mokytojai... Apeliuojama į UNESCO ir kitas tarptautines organizacijas. Galų gale išsakyta mintis, kad šie rūmai uždengs Katedrą...

Pasvarstykim, ar iš tiesų taip.

Tai, kas atkasta – auksas. Niekas nesiruošia, nesiūlo šito turto sunaikinti. Siūloma ne tik jį išsaugoti, bet ir padaryti visiems prieinamą, matomą. Siūloma esamas atkastas liekanas polių ir perdangos pagalba uždengti, ant perdangos pastatyti modernius, maksimaliai panašius į buvusius Valdovų rūmus. Vienas iš kaltinimų apie autentiškų liekanų sunaikinimą atmetamas kaip neteisingas. Kitas kaltinimas – kad atstant nebus naudojamos autentiškos medžiagos. Taip, tos plytos, iš kurių buvo pastatyti rūmai ir prieš 200 metų nugriauti – beveik neišlikusios, arba jei ir būtų išlikusios, nežinotume, kur kokia plyta buvo įmūryta, ir atstatymas būtų neautentiškas. Pasulyje nieko nebūtų įmanoma atstatyti visiškai autentiškai. Jei kalbame apie tai, ar žinoma, kaip tos medžiagos, plytos, plytelės, karnizai atrodė – pavyzdžių daugiau, negu reikia, pilni Šliozbergo rūmų rūšiai.

Kitas kaltinimas, kad niekas neištyrinėta, nežinoma... Taip, kai kas nežinoma, bet sakyti, kad niekas nieko nežino, gali tik tie, kurie šiais klausimais visiškai nesidomėjo, neskaitė nuolat spausdinamos tyrimų ataskaitos, nesekė spaudos, kurioje per pastaruosius metus buvo atspausdinta pakankamai daug žinių ir apie vykusį konkursą, ir apie išskylančius sunkumus.

Niekuo neparemtas kaltinimas ir dėl milžiniškų sumų. 2001 m. spalio 19 d. „Lietuvos aide“ išspausdintame straipsnyje „Skeptikai remiasi iš piršto laužtomis fantazijomis“ detaliai ir smulkiai nurodyta kur, kam ir kiek lėšų numatoma panaudoti. O numatoma 100 752 000 Lt.

Tai dideli pinigai, bet jie paskirstomi keletui metų iki 2009-ųjų. Be to, šitie pinigai per ilgesnį ar trumpesnį laiką **bus gražinti**. Vėlgi – nemanau, kad ir ši karta, kaip 1987 m., žmonės nepakeltų triukšmo dėl didžiausio turto sunaikinimo. Juk neatstatant reikėtų kitaip išsaugoti atkastus turtus.

Nepagrįstai apeliuojama į UNESCO ir kitur. Tai silpnumo požymis. Vadinasi, mes patys nesugebame išspręsti savų problemų. Vėlgi nereikia manyti, kad vakarų šalių specialistai taip jau puikiai orientuojasi mūsų reikaluose. Bent jau turistai dažniausiai nesiorientuoja.

Kaltinama, kad neišlikę brėžinių, kitos ikonografinės medžiagos. Tai ne visai tiesa. Mūsų laimei, Žygimantų, Vazų laikų statyba pakankamai gausiai užfiksuota dailininkų, ir labai tiksliai. Taip, trūksta ikonografinės medžiagos vidaus apdailos darbams, bet yra išlikę kitų, analogiškų rūmų vaizdų, brėžinių, net pačių statinių. Taip, mes žinom, kuo garsūs buvo šitie rūmai ir kur dingo turtai, bet jei daugumos atgauti tikrai nepavyks, tai dar yra likę tiek, kad negėda bus ir patiems pažiūrėti, ir svečiui parodyti. Be to, rūmai bus atstatomi ir šiems reikalams bus skirta lėšų – bus laiko pasikapstyti įvairiuose pasaulio archyvuose, muziejuose ir surasti trūkstamą informaciją.

Argumentas, kad rūmai uždengs, paslėps katedrą, tiesiog nerimtas.

Kodėl klaidinami žmonės? Nežinojimas, pavydas, konkurencija, fanatizmas, pinigai?..

Kodėl tokie sudėtingi tyrinėjimai, kuriuos pagal jų reikšmę galima lyginti su svarbiausiais pasaulio archeologiniais atradimais, vertinami taip menkai?

Atstatyti Valdovų rūmai **turėtų būti pilietiškumo, savo vertės kaip valstybės žmogaus, kaip Lietuvos piliečio, sugėbančio suprasti valstybės valdymo klausimus, mokykla**. Čia turi būti tai, kuo mes galime ir privalome didžiuotis. Tai pamatyti ir suprasti turėtų kiekvienas Lietuvos moksleivis – būsimas darbininkas, karys, inteligentas ir ypač vadovas.

Reikia aiškinti, įtikinti žmones, koks didžiulis, svarbus ir vertingas surastas turtas.

Kiekvieno asmeninis reikalas, kaip vertinti įvykius, vykusius Lietuvoje – džiaugtis, didžiuotis, pergyventi, teisti... Bet nenoras žinoti tiesos, noras gyventi nesukant sau galvos – tai jau mankurtizmas.

Aprašyta tik dalis įvykių. Bijota, kad knygutė nebūtų per ilga. Patirtis sako, kad „tauta“ (ypač jaunimas) storų, rimtų knygų beveik neskaito. Be to – tai pirma knygutė, pirmas blynas, todėl turi teisę būti prisvilęs. Dar niekas nėra parašęs knygos, kuri būtų tikusi visiems. Žinoma, kai kam netiks ir ši.

Pabandyta į įvykius Šventaragio slėnyje pažiūrėti kitaip, ne profesionalo, istoriko ar archeologo akimis.

Kaip tai pavyko – spręsti Jums.

MISLIŲ ATSAKYMAI

1. Taip, tikrai, nei karalius Mindaugas, nei jo žmona cepelinų nevalgė. Taip atsitiko todėl, kad ne tik į Lietuvą, bet ir į Europą dar nebuvo įvežtos bulvės. Kaip žinote, Kolumbas Ameriką atrado tik po daugelio metų. Nebuvo bulvių, nebuvo ir cepelinų.

2. 66 sek. Taip yra todėl, kad laikas eina ne per skambtelėjimus, o per tarpus tarp jų. 6-tą valandą jų yra 5, tarp dviejų skambtelėjimų praeina 6 sekundės (ne 5-ios). 12-tą valandą tarpų yra ne 10 o 11-ka, todėl laiko praeina 66 sekundės.

3. Surasti strėlių antgaliai iš žymiai ankstesnių karų, vykusių gerokai iki šios statybos. Vytautas nebūtų statęs pilies sienos pelkėje, jei nebūtų matęs, kad stovėjusios medinės sienos pelkėje nepūva šimtmečiais, išlieka sveikut sveikutėlės. Štai į tas senąsias medines pilies sienas ir šaudė priešai. Kad jums būtų įdomiau, po Vilnių kryžiuočiai vaikščiojo 1365, 1375, 1377, 1383, 1390 ir 1394 metais. Ypač aršios kovos dėl Žemutinės pilies vyko 1383, 1390 ir 1394 metais. (Tarp kitko, 1390 m. mūšiuose dalyvavo anglų riteris, kuris vėliau tapo Anglijos karaliumi Henriku IV-uoju)... Iš tų laikų šitos strėlės.

4. Matematiniai apskaičiavimai būtų sudėtingi. Siena turi būti tokio aukščio, kad jodamas šalia jos stambus riteris ant stambaus žirgo nepasiektų su ietimi „nusikabinti“ užsižiopsojusio sargybinio...

5. Žygimantas Senasis, ruošdamasis vesti Boną, paprašė piršlių atvežti jaunosios diržą ir batelį. Jis nepasitikėjo dailininkais, bijojo, kad neapgautų... Žygimantas Senasis buvo išmintingas valdovas. Atvežė diržą ir batelį.

6. Krosnys iš koklių statomos, žinoma, ne tik dėl gražumo, bet, svarbiausia, kad ilgai išlaiko šilumą. Jei plytinę krosnį įkaitintume tiek, kad ranka bijotų, ji šilta bus 6–7 valandas. Analogiškai įkaitinta koklinė krosnis šilta bus dvi paras.

7. Deja, mūsų aprašomu laikotarpiu, o būtent 1655 m., Maskvos užpuolimo metu, tikrai tokie dalykai dėjosi. Štai, ką rašo lenkų istorikas L. Kubala, remdamasis amžininkų pasakojimais. „... Važiuodami į Kalugą, matėme pakeliui daugybę vežimų, traukusių į rytus. Juose buvo prigrūsta moterų ir vaikų iš Lietuvos. Vyrus rusai vietoje nudėjo ar upėse paskandino. Septynis ar aštuonis berniukus arba mergaites buvo galima nusipirkti už vieną rublį...“

NAUDOTA LITERATŪRA

- Adomonis T., Čerbulėnas K. *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija*, Vilnius, 1987.
- Andriušaitis A. Paminklas, kurio iki šiol nėra // *Lietuvos aidas*, 2001 lapkričio 17 d., Nr. 265.
- Auderska H. *Karalienė Bona*, Vilnius, 1994.
- Baltų archeologija*, 1996, Nr. 1 (8).
- Beresnevičius G. *Baltų religinės reformos*, Vilnius, 1995.
- Beresnevičius G. Trumpas Lietuvos istorijos kursas // *Šiaurės Atėnai*, 2001, Nr. 24, 25, 27, 34, 37, 41, 42, 43.
- Budreika E. *Vilniaus pilis*, Vilnius, 1977.
- Butrimas A. *Lietuvos istorija*, Vilnius, 1992.
- Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos istorija*, Vilnius, 1990.
- Daugudis V. Ar verta domėtis praeitimi? // *Atgimimas*, 1994 m. gruodžio 30 d., Nr. 51–52.
- Daugudis V. *Iš Vilniaus miesto praeities*, Vilnius, 1993.
- Daugudis V. Nauji duomenys apie Vilniaus Pilkojo (Trijų Kryžių) kalno praeitį // *Lietuvos mokslas '94*, II t., p. 162–175.
- Drėma V. *Dingęs Vilnius*, Vilnius, 1991.
- Drėma V. *Vilniaus šv. Onos bažnyčia*, Vilnius, 1991.
- Gedainis I. Kas tu esi lietuvi? // *Muzika*, 1992, p. 96.
- Gedgaudas Č. *Mūsų praeities beiėškant*, Kaunas, 1994.
- Grinius J. *Vilniaus meno paminklai*, Vilnius, 1994.
- Gudavičius E. *Lietuvos istorija*, I t., Vilnius, 1999.
- Gudavičius E. *Mindaugas*, Vilnius, 1998.
- Jonušas L. Skeptikai remiasi iš piršto laužtomis fantazijomis / *Lietuvos aidas*, 2001 m. spalio 19 d., Nr. 243.
- Juozėnas D. *Šventaragio slėnis*, Vilnius, 1991.
- Juškevičius A., Maceika J. *Vilnius ir jo apylinkės*, Vilnius, 1991.
- Katilius A. Kaip caro valdžia Vilniuje statė paminklą Muravjovui // *Lietuvos aidas*, 1996, Nr. 59.

Kirkoras A. H. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, Vilnius.

Kitkauskas N. Naujos žinios apie Radvilų rūmus Vilniaus pilyje // *Lietuvos aidas*, 1998 m. rugpjūčio 22 d., Nr. 165.

Kitkauskas N. *Valdovų rūmų architektūra*.

Kitkauskas N. *Vilniaus katedros požemiai*, Vilnius, 1994.

Kitkauskas N. *Vilniaus pilys*, Vilnius, 1989.

Klimka L. Tebetrykšta Vingrių šaltiniai // *Diena*, 1995 m. birželio 2 d., Nr. 120.

Krakow, Warszawa, 1968

Kuchovičius Z. *Barbora Radvilaitė*, Vilnius, 1991.

Kuncevičius A. *Lietuvos gynybiniai įtvirtinimai*, Vilnius, 2001.

Kunčius A. *Senojo Vilniaus vaizdai*, Vilnius, 1969.

Lietuvos istoriografija. Lietuvos istorija, Vilnius, 1989.

Lietuvos TSR istorija, I d., Vilnius, 1985.

Lietuvos valdovų rūmai, Vilnius, 1995.

Pirmųjų Vilniaus litografijų darbai Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejaus fonduose, Vilnius, 1982.

Ragauskienė R. *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems*, Vilnius, 2001.

Steponavičienė D. *Valdovų rūmai. Vizija*.

Stokaitis A. Čia kiekvienas akmuo žilą praeitį mena... // *Mokslas ir Lietuva*, 1991, Nr. 1, p. 11–15.

Tautavičius A. *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai*.

Tautavičius A. Valdovų rūmų tyrimus įpusėjęs .. // *Lietuvos mokslas '95*, III t., 7 knyga.

Tūrienė V. *Dešimt Šventaragio mįslių*, Vilnius, 1993.

Urbanavičius V. Lietuvos valdovų rūmai: žiema grasina sunaikinti jų liekanas // *Lietuvos rytas*, 1996 m. lapkričio 15 d., Nr. 268.

Urbanavičius V. *Valdovų rūmų ateitis. Užkasti ar atstatyti?*

Urbanavičius V., Tautavičius A., Kitkauskas N. *Vilniaus žemutinės pilies rūmai – Lietuvos valdovų rezidencija*, Vilnius.

Vilniaus Žemutinės pilies rūmai, t. I–IV, Vilnius.

Vilnius. Architektūra, Vilnius, 1978.

Vingis P. *Vilniaus padavimai*, Vilnius, 1991.

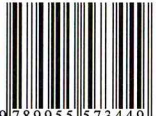
Vitkus A. *Lietuvos istorijos įvykių chronologija*, Kaunas, 1996.

Klemensas Burneika
**Apie žinomus ir nežinomus
Lietuvos Valdovų Rūmus**
Vilnius, 2003

Leidykla „Mūsų knyga“
Tiražas 3000 egz.

ISBN 9955-573-44-9

9 789955 157344

20031
— 5.4